

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**ФАКУЛЬТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ПРАВА ТА
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ПОЛІТИЧНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ**

ВЕЖНОВЕЦЬ Тетяна Сергіївна
(студентка групи МВ-1)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИНАХ**

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»)

Допущено до захисту
протокол № _____
від _____
зав. кафедри міжнародних відносин
і політичного менеджменту
д-р екон. наук, доц.,
Гребчук І.Л.

Керівник роботи:
к.філос.н., доц.
Литвинчук О.В.

(підпис)

Рецензент
д.іст.н., доц. Шевчук А. В.
(прізвище та ініціали)

(підпис)

Житомир
2025

Я, Вежновець Тетяна Сергіївна, цим засвідчую, що представлена до захисту бакалаврська робота на тему «Роль релігійного фактору в сучасних міжнародних відносинах» виконана на основі власних наукових досліджень. Текст не містить доробку інших дослідників без відповідних посилань на їх праці.

Я попереджена про те, що буду недопущена до захисту, а в разі отримання диплому буду позбавлена його відповідно до чинного законодавства України.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РЕЛІГІЇ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	9
1.1. Основні теорії, що пояснюють роль релігії у глобальній політиці.....	9
1.2. Історичні приклади впливу релігії на міждержавні відносини.....	16
РОЗДІЛ 2 РОЛЬ РЕЛІГІЇ У ФОРМУВАННІ ГЛОБАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ	24
2.1. Взаємодія релігії з політичними інститутами на глобальному рівні	24
2.2. Приклади релігійного фактору в зовнішній політиці окремих країн.....	29
РОЗДІЛ 3 РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У КОНФЛІКТАХ ТА ПРОЦЕСАХ МИРОБУДУВАННЯ	34
3.1. Релігійно вмотивовані конфлікти: причини та особливості.....	35
3.2. Роль релігії у врегулюванні конфліктів та побудові миру	38
3.3. Перспективи співіснування релігійних систем у багатополярному світі	43
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі релігія залишається одним із найвпливовіших соціокультурних явищ, що продовжує активно впливати на політичні процеси та міжнародні відносини. Незважаючи на тенденцію до секуляризації, релігійна складова все ще відіграє ключову роль у формуванні ідентичності народів, внутрішньої політики держав, а також у регулюванні або загостренні міждержавних конфліктів. Особливо помітним вплив релігії стає в регіонах, де релігійна ідентичність тісно переплетена з національною чи політичною таких як Близький Схід, Південна Азія, Балкани. Релігійний чинник може слугувати як інструментом консолідації націй, так і джерелом тривалих конфліктів, коли релігійні розбіжності стають підґрунтям для зовнішньополітичного протистояння.

На фоні сучасних глобальних викликів таких як тероризм, релігійний фундаменталізм, зростання міграційних процесів, геополітичної нестабільності питання взаємодії релігії та міжнародної політики набуває особливої актуальності. Крім того, релігія часто використовується як засіб «м'якої сили», що впливає на свідомість населення інших держав, сприяючи або перешкоджаючи міжнародній співпраці.

Актуальність теми також зумовлена потребою в системному аналізі історичного досвіду використання релігії у зовнішній політиці, щоб краще розуміти її вплив у сучасних умовах. Усвідомлення цього дає змогу більш ефективно формувати стратегії міжнародної взаємодії, враховуючи духовно-культурні особливості різних регіонів світу.

Над даною тематикою працювали такі вітчизняні науковці, як Н. Петрова [10], В. Єленський [5], Т. Шевченко [45], Н. Ковтун [46], О. Рудницька [46] та Л. Гуцало [46], які досліджували роль релігії в суспільному житті, вплив конфесійного чинника на державну політику, а також взаємозв'язок між релігійною ідентичністю та геополітичними процесами. Зокрема, В. Єленський аналізує конфесійну ситуацію в Україні

у контексті державно-церковних відносин [5], а Т. Шевченко досліджує релігію як чинник соціальної стабільності та морального впливу в умовах глобалізації [45].

Також вагомий внесок у вивчення даної тематики зробили зарубіжні вчені, такі як П. Бергер [2], який розробив концепцію сакралізації та секуляризації в суспільствах модерну; Х. Казанова [3], відомий своєю теорією «публічної релігії»; С. Гантінгтон [4], автор ідеї «зіткнення цивілізацій», у якій релігія відіграє ключову роль у формуванні світових конфліктів; а також М. Юргенсмейєр [9], який досліджував релігійний тероризм і релігійно вмотивоване насильство як глобальне явище.

Метою дипломної роботи є дослідження впливу релігії на міждержавні відносини в різні історичні періоди та в сучасному міжнародному контексті, з метою виявлення механізмів, форм і наслідків такого впливу для політичної взаємодії держав. Особливу увагу приділено миротворчій функції релігії, яка проявляється як у сприянні діалогу між конфліктуючими сторонами, так і в підтримці процесів примирення та стабілізації після збройних конфліктів. Релігійні лідери, транснаціональні конфесійні структури та міжрелігійні платформи часто виступають посередниками у мирних переговорах, а також ініціаторами гуманітарних та освітніх програм, спрямованих на зниження рівня напруги між державами. У роботі аналізується, як релігія може слугувати інструментом дипломатії "м'якої сили", формуючи довіру, сприяючи міжкультурному розумінню та спрямовуючи політичні рішення у бік толерантності та співпраці.

Завдання дослідження.

– Проаналізувати основні теорії, що пояснюють роль релігії у глобальній політиці, зокрема концепції політичної теології, релігійного фундаменталізму та цивілізаційного підходу.

- Описати ключові історичні приклади впливу релігії на міждержавні відносини.

- Дослідити особливості взаємодії релігії з політичними інститутами на глобальному рівні, зокрема вплив релігійних цінностей на формування міжнародних норм і політичних стратегій.

- Розглянути приклади використання релігійного фактору у зовнішній політиці окремих держав таких як США, Іран, Саудівська Аравія та Ватикан і проаналізувати мотивацію та наслідки таких дій.

- Проаналізувати релігійно вмотивовані конфлікти сучасності, їхні причини, особливості перебігу та взаємозв'язок із політичними інтересами.

- Дослідити роль релігії у врегулюванні конфліктів та процесах миробудування на прикладі конкретних кейсів: Балканського півострова та України.

- Оцінити перспективи співіснування релігійних систем у багатополлярному світі, з урахуванням глобалізації, мультикультурності та релігійного плюралізму.

Об'єктом дослідження є міждержавні відносини як складова міжнародної політики.

Предметом дослідження є вплив релігії на характер, динаміку та зміст міждержавних відносин.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують всебічне, системне і міждисциплінарне вивчення теми. Зокрема, застосовано історико-порівняльний метод, який дав змогу простежити еволюцію ролі релігії в міжнародних відносинах у різних цивілізаційних і культурних контекстах. Метод аналізу джерел та документів дозволив здійснити критичне осмислення нормативно-правової бази, офіційних заяв, міжнародних договорів та релігійних текстів, які регламентують або відображають вплив релігійного чинника на зовнішньополітичні процеси.

Структурно-функціональний підхід застосовувався для розгляду інституційної взаємодії між релігійними та політичними структурами, їх ролей, функцій та механізмів впливу. Системний аналіз дозволив виявити взаємозв'язки між релігією, культурою, політикою та безпекою на глобальному рівні, а також зрозуміти роль релігійного фактора у формуванні міжнародного порядку. Контент-аналіз використовувався для дослідження медіа-джерел, публічних виступів та риторики релігійних лідерів у контексті міжнародних подій. Крім того, до дослідження було залучено елементи міждисциплінарного підходу, що дало змогу інтегрувати знання з соціології, психології, релігієзнавства та політології, що значно розширило можливості інтерпретації досліджуваного феномену та підвищило наукову обґрунтованість висновків.

Новизна наукової роботи. Специфіка даного дослідження полягає в комплексному підході до аналізу релігії як чинника, що системно впливає на міжнародні відносини в різних історичних, політичних та географічних контекстах. Особливістю роботи є поєднання теоретичних основ релігієзнавства, політології та міжнародних відносин з глибоким аналізом реальних кейсів, які демонструють зміну ролі релігії у глобальній політиці від давніх часів до сьогодення. Самобутність дослідження підсилюється географічною широтою розглядуваних прикладів: охоплюються не лише європейські події, традиційно досліджувані в академічному дискурсі, але й малодосліджені, проте важливі приклади з Близького Сходу, Південної та Південно-Східної Азії, Африки, Латинської Америки. Таким чином, робота пропонує новий рівень узагальнення та міжрегіонального порівняння, який дозволяє краще зрозуміти динаміку релігійного впливу на зовнішньополітичні процеси. Окрім того, дане дослідження акцентує увагу на сучасних формах взаємодії релігії з інструментами «м'якої сили», дипломатією, конфліктами та миротворчими ініціативами, що додає роботі актуальності та практичної цінності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути безпосередньо використані у процесі формування освітніх програм, проведення аналітичних досліджень та розробки зовнішньополітичних стратегій. Зібрані та узагальнені матеріали становлять цінність для науковців і викладачів, які працюють у галузях міжнародних відносин, політології, релігієзнавства та геополітики. Отримані висновки можуть бути корисними для дипломатів, аналітиків, державних службовців і представників міжнародних організацій, які мають справу з релігійними конфліктами або міжкультурною комунікацією. Дослідження допомагає краще зрозуміти, як релігія може виступати не лише як джерело конфронтації, а й як інструмент миротворчості, діалогу та культурної дипломатії.

Апробація результатів. Основні теоретичні положення, висновки та окремі результати дипломної роботи були представлені й обговорені в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів ХХІ століття», що відбулася 12–13 грудня 2024 року на базі Державного університету «Житомирська політехніка». У рамках конференції було подано тези на тему «Вплив релігійного фактору на геополітику», у яких розглядалося значення релігійного чинника у формуванні зовнішньополітичних стратегій держав та його роль у глобальних міжнародних процесах

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 61 сторінку, включає 4 рисунки та 65 джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РЕЛІГІЇ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

1.1. Основні теорії, що пояснюють роль релігії у глобальній політиці

Протягом усієї історії людства релігія завжди відігравала важливу роль у формуванні світогляду, культури, моральних норм і політичних систем. Релігія ставала як джерелом сенсів так і засобом легітимації влади, чинником єдності або наріжним каменем конфлікту. Не меншу роль вона відіграла у процесі самоідентифікації як окремих осіб так і цілих народів. Релігія завжди була тісно пов'язана з питаннями влади, управління та збереженням соціального порядку, тому не дивно, що вона так чи інакше впливала і продовжує впливати на міжнародні процеси. Зокрема, у сфері міжнародних відносин релігія стала інструментом м'якої сили, джерелом легітимності зовнішньої політики, фактором конфліктів або миру, а також каналом транснаціональної взаємодії. У цьому контексті зростає потреба в аналізі релігії не лише як культурного чи духовного феномена, а як політичного чинника. Саме тому сучасна політична наука, міжнародні відносини та соціологія звертаються до релігії як до предмета міждисциплінарного дослідження.

Протягом XX століття в академічному середовищі переважала думка, що модернізація неминуче призведе до зникнення релігії з публічного життя. Ця ідея отримала назву теорії секуляризації [1, с. 14]. Вона ґрунтувалася на припущенні, що з розвитком науки, технологій, освіти, демократичних інституцій та урбанізації суспільства, релігія поступово втрачатиме свій вплив, відходячи в приватну сферу. Цю парадигму підтримували багато впливових соціологів та філософів, зокрема Макс Вебер, Пітер Бергер, Стів Брюс. Вона особливо яскраво проявлялася у країнах Західної Європи, де спостерігалось стрімке зменшення релігійної

участі, падіння авторитету церкви, зменшення кількості віруючих та зростання релігійної байдужості.

Згідно з теорією секуляризації, у глобальному контексті мала відбутися універсальна тенденція до зменшення релігійного впливу на політику та суспільство. Проте вже з кінця XX століття стало очевидно, що ця гіпотеза є надмірно спрощеною.

У багатьох регіонах світу, зокрема в США, Латинській Америці, мусульманських країнах, релігія зберегла, а подекуди й зміцнила свої позиції. Вона стала активним учасником політичних процесів, джерелом ідеології, основою ідентичності та мотивацією до соціальної мобілізації.

Науковці звернули увагу на те, що релігія не лише не зникає, а в багатьох країнах навіть посилює свій вплив у політичній та суспільній сферах. Один із провідних теоретиків секуляризації Пітер Бергер публічно визнав, що його попередні прогнози були помилковими, зазначивши: «Світ сьогодні, за винятком Європи, глибоко релігійний так само, як і раніше - можливо, ще більш релігійний» [2]. Такий розвиток подій став передумовою для критики класичної теорії секуляризації та формування нових підходів до вивчення релігії у глобальній політиці.

Так з'явилася концепція десекуляризації. Одним із найвідоміших дослідників цього підходу став Хосе Казанова, який у своїй праці *Public Religions in the Modern World* доводить, що релігія повертається в публічну сферу, зокрема через участь у політичних дебатах, громадських рухах і формуванні ідентичності. Казанова вводить поняття «публічна релігія», під яким розуміє релігійні інституції та ідеї, які не обмежуються приватною вірою, а виявляють себе в політичному, соціальному та культурному житті суспільства [3, с. 4]. У деяких державах релігія виступає як моральний авторитет, що впливає на прийняття політичних рішень, формування законодавства, а також на визначення національної ідентичності. Автор також звертає увагу на те, що взаємодія релігії та держави має різні форми

залежно від історичного, культурного та політичного контексту країни. У світських державах, як-от Франція чи Туреччина, держава намагається максимально дистанціюватися від релігійних впливів, тоді як у США релігія активно присутня в публічній сфері, зокрема через участь релігійних організацій у дебатах щодо соціальних і моральних питань. Таким чином, публічна релігія, за Казановою, не обов'язково суперечить демократичним цінностям, а може стати джерелом громадської активності та етичного впливу на політику.

Не менш відомою серед ключових теоретичних концепцій, що пояснюють роль релігії у глобальній політиці, є теорія цивілізаційного конфлікту Семюеля Хантінгтона. У своїй відомій праці «Зіткнення цивілізацій і перебудова світового порядку» 1996 він запропонував ідею, що після завершення холодної війни основні джерела конфліктів у світі змістяться з ідеологічного та економічного протистояння до культурно-релігійних розмежувань. За Хантінгтоном, найглибші відмінності між народами виникають не з політичних чи економічних причин, а через фундаментальні відмінності у культурних цінностях, історії, мові, традиціях та релігії [4].

Хантінгтон виділив кілька основних цивілізацій, серед яких західна, ісламська, конфуціанська, індуїстська, православна, японська, латиноамериканська та африканська. Особливу увагу він приділив взаєминам між західною і ісламською цивілізаціями, вказуючи на глибинні конфлікти між їхніми релігійними системами, соціальними моделями та політичними ідеалами [4]. На його думку, релігія відіграє визначальну роль у формуванні колективної ідентичності, а отже, стає основою для міжцивілізаційної напруги.

Ідея «ліній розлому» між цивілізаціями стала центральним елементом теорії. Хантінгтон вважав, що саме в цих прикордонних регіонах, де зустрічаються різні цивілізації, ймовірність виникнення конфліктів є

найбільшою. Такі приклади, як Балкани, Близький Схід або Південна Азія, демонструють, як релігійно-культурні розбіжності можуть загострювати міжнародні відносини та ускладнювати їх урегулювання.

Теорія цивілізаційного конфлікту отримала як широку підтримку, так і значну критику в академічному середовищі. Прихильники відзначали її здатність пояснювати багато глобальних криз постхолодної епохи, тоді як критики наголошували на її спрощеності та недооцінці внутрішньоцивілізаційних відмінностей. Незважаючи на суперечки, концепція Гантінгтона суттєво вплинула на формування стратегій міжнародної політики та безпеки наприкінці XX на початку XXI століття [4].

Питання про вплив релігії на міжнародні відносини залишається одним із найактуальніших у сучасному світі. Зростаюча політична активність релігійних акторів, конфлікти на релігійному ґрунті, а також участь релігії у формуванні глобальних ідентичностей вимагають комплексного теоретичного осмислення. Тож ще однією важливою концепцією, що пояснює роль релігії у глобальній політиці, є теорія релігії як «м'якої сили» [5, с. 45–47]. Її сутність полягає в тому, що релігія може виступати засобом ненасильницького впливу на міжнародні процеси, сприяючи формуванню позитивного іміджу держави чи окремої спільноти через моральні, культурні та духовні цінності. На відміну від «жорсткої сили», яка базується на військовій або економічній могутності, «м'яка сила» діє через привабливість ідей, традицій, культурних кодів та релігійних принципів.

У цьому контексті релігійні інституції виступають потужними агентами впливу. Яскравим прикладом є діяльність Ватикану, який, не володіючи значними військовими чи економічними ресурсами, має реальний вплив на світову політику завдяки своєму моральному авторитету. Папа Римський, через свої миротворчі ініціативи, заклики до

прав людини та глобальної солідарності, часто стає важливою дипломатичною фігурою у вирішенні міжнародних конфліктів.

Іншим прикладом використання релігії як інструменту «м'якої сили» є діяльність ісламських і християнських гуманітарних місій. Через реалізацію освітніх, медичних та соціальних проєктів у різних регіонах світу ці організації не тільки поширюють свої релігійні цінності, але й укріплюють культурний вплив відповідних країн або спільнот. Таким чином, релігія виступає важливою складовою стратегії зовнішньої політики, сприяючи розширенню сфер впливу без застосування сили.

Теорія «м'якої сили» у контексті релігії також підкреслює, що сучасні міжнародні відносини дедалі частіше базуються на здатності країн впливати на уми і серця людей, формуючи глобальні симпатії через духовні й культурні інструменти. Відтак, релігія залишається потужним ресурсом у змаганні за глобальне лідерство та формування нового світового порядку.

Теорія інструменталізації релігії розглядає релігію не як самостійний та автономний чинник політичних процесів, а як гнучкий ресурс, який політичні еліти можуть використовувати для досягнення своїх цілей [6, с. 3-4]. Відповідно до цього підходу, релігія слугує засобом легітимації влади, мобілізації населення, формування національної ідентичності або виправдання політичних чи військових кампаній. Такий підхід підкреслює прагматичний характер використання релігійних наративів і символіки у політичній діяльності.

У межах цієї теорії релігія сприймається не як статична доктрина віри, а як динамічний інструмент, який можна адаптувати до змінних політичних умов. Політичні актори можуть змінювати акценти у релігійному дискурсі, підкреслювати ті чи інші аспекти віровчення залежно від актуальних потреб: від консолідації підтримки серед населення до делегітимації опозиційних рухів. Таким чином, релігія стає засобом управління

суспільними настроями і ресурсом для створення бажаного політичного порядку.

Особливо яскраво інструменталізація релігії проявляється в умовах політичної нестабільності, внутрішніх конфліктів або зовнішніх загроз. У таких ситуаціях апеляція до релігійних символів, традицій чи святинь дозволяє посилити відчуття спільності, зміцнити моральний авторитет влади та забезпечити підтримку населення навіть для суперечливих політичних рішень. Таким чином, інструменталізація релігії є важливим механізмом формування і підтримання влади у багатьох політичних системах.

Ці ідеї більш глибоко аналізуються в працях Скотта М. Томаса та Елізабет Шакман Херд, які належать до ключових дослідників у сфері політичного використання релігії. У своїй книзі *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations* 2005 Томас доводить, що релігія повертається як важливий фактор у міжнародній політиці, виступаючи джерелом легітимації державної влади, інструментом геополітичної мобілізації та чинником ідентичнісного будівництва, зокрема в постколоніальному світі [7, с. 68–74]. Він підкреслює, що ігнорування релігії в традиційних теоріях міжнародних відносин призводить до спотвореного розуміння глобальних конфліктів.

Елізабет Шакман Херд у монографії *The Politics of Secularism in International Relations* 2008 критикує універсалізацію західного секуляризму та показує, що поділ на «світське» і «релігійне» є політичним інструментом, який використовується для формування певного міжнародного порядку [8, с. 37-39]. Херд виділяє два типи секуляризму «лаїцький» і «джудохристиянський» та показує, як вони визначають допустимі форми публічного релігійного висловлювання в різних контекстах, впливаючи на політичні рішення щодо релігійної свободи, інтервенцій чи прав меншин.

Теорія релігійного націоналізму є ще одним важливим підходом у розумінні ролі релігії у глобальній політиці. Вона акцентує увагу на тому, як релігія використовується для побудови національної ідентичності та легітимації національних проєктів. У рамках цієї теорії релігія стає символічним ресурсом, що об'єднує населення навколо спільної історичної пам'яті, культурних традицій і моральних цінностей. Прикладами релігійного націоналізму є індуїстський націоналізм в Індії, де індуїзм використовується для конструювання національної ідентичності, та Ізраїль, де юдаїзм став фундаментом для створення єврейської держави. Релігія в такому контексті виступає не лише духовною основою, але й політичним чинником, що визначає внутрішню і зовнішню політику держави.

Нині, на думку М. Юргенсмейєра, саме релігійний націоналізм проявив себе як динамічна та могутня «ідеологія світового ладу» [9, с. 193]. Одним з вагомих прикладів релігійного націоналізму є ісламський фундаменталізм. На думку В. Гончаренко та Н. Черепанової, сучасний мусульманський фундаменталізм є безкомпромісним, часто фанатичним слідуванням букві Корану, що трактують «у найбільш непримиренний для «невірних» спосіб» [10, с. 64]. Прикладом цього можна назвати ІДІЛ, що дестабілізував не лише Східний регіон, але і світове співтовариство зокрема. З 29 червня 2014 р. змінив назву на Ісламська держава – невизнана мусульманська терористична держава і міжнародна терористична, мілітаристська група.

Ще однією сучасною теоретичною концепцією є ідея постсекуляризму, запропонована Юргеном Габермасом. Постсекуляризм відображає визнання того, що навіть у світських суспільствах релігія зберігає свою актуальність як важливий публічний ресурс. Габермас стверджує, що модернізація не призвела до повного витіснення релігії, а навпаки, стимулювала її нові форми участі у громадському дискурсі [11, с. 12]. У межах постсекулярного підходу суспільство має навчитися інтегрувати

релігійні голоси в демократичні процеси без порушення принципів світськості. Таким чином, релігія розглядається як джерело моральної рефлексії, яка може збагачувати демократичну політику, сприяти соціальній солідарності та формувати суспільні цінності у глобалізованому світі.

Таким чином, сучасна наука пропонує різноманітні теоретичні підходи до аналізу ролі релігії у глобальній політиці. Від ідеї секуляризації до концепцій десекуляризації, цивілізаційного конфлікту, м'якої сили та інструменталізації релігії - кожен із цих підходів висвітлює різні аспекти впливу релігії на міжнародні процеси. Водночас зростає інтерес до новітніх концепцій, зокрема теорій релігійного націоналізму та постсекуляризму, які акцентують на складній і багатовимірній природі релігії у сучасному світі. Сукупність цих теорій дозволяє краще зрозуміти, як релігія продовжує формувати глобальну політику, виступаючи як джерело ідентичності, конфлікту, співпраці та легітимації влади у XXI столітті.

1.2. Історичні приклади впливу релігії на міждержавні відносини

Протягом історії релігія неодноразово ставала одним із ключових чинників, що визначали характер і динаміку міждержавних відносин. Її роль не обмежувалася сферою духовного життя - релігійні переконання, інститути та авторитети часто ставали основою для формування альянсів, виправдання воєн, зміцнення політичної легітимності або, навпаки, опору зовнішньому впливу. У багатьох випадках саме релігія визначала вектор зовнішньої політики окремих держав, а також слугувала джерелом напруги або діалогу між цивілізаціями.

У цьому підрозділі буде розглянуто низку історичних прикладів, які демонструють, яким чином релігія впливала на відносини між державами в різних регіонах світу та в різні історичні епохи. Особливу увагу приділено

масштабним подіям, які мали не лише релігійне, але й значне політичне, економічне та культурне значення. У фокусі аналізу: хрестові походи та релігійні війни в Європі, конфлікти на релігійному ґрунті на Близькому Сході, розвиток релігій в Східній Азії, роль релігії в американських геополітичних стратегіях, а також сучасні приклади релігійного впливу в міжнародних відносинах.

Релігія як чинник влади має глибокі історичні корені, що сягають ще періоду формування перших організованих суспільств. Одразу з виникненням структурованої влади - племінної, а згодом державної - релігія почала відігравати важливу роль у легітимації владарювання, консолідації суспільства та підтриманні соціального порядку. Початок включення релігії в механізми управління починається приблизно з часів утворення перших стародавніх цивілізацій Шумеру, Єгипту, Індії та Китаю, тобто з кінця IV - початку III тисячоліття до н.е.

З плином часу релігія все більше інтегрувалася в структури влади, через формування жерцівських каст або духовенства, яке часто ставало другою, а подекуди й першою силою в державі. Особливо яскраво вагомість релігії проявилася в епоху середньовіччя.

Зокрема християнство в Європі стало основою для створення концепції «божественного права монархів», де королі вважалися обраними Богом, а Папа Римський мав право втручатися в справи світських правителів, аж до скасування королівських повноважень, що засвідчує *Dictatus Papae* (1075 р.) - документ, приписуваний папі Григорію VII, в якому проголошувалося, що лише Папа має право призначати імператорів і скидати їх з престолу [12].

Одним із найяскравіших прикладів політичного впливу Католицької церкви стали хрестові походи XI–XIII століть. Перший хрестовий похід, проголошений папою Урбаном II на Клермонському соборі в 1095 році, об'єднав європейських лицарів та монархів під релігійним гаслом «визволення Гробу Господнього». Папство не лише очолювало ці кампанії,

а й отримувало з них конкретні дивіденди: утвердження своєї ролі як центру християнської Європи, посилення авторитету Риму та закріплення впливу на східні території. Зокрема, Четвертий хрестовий похід, який завершився захопленням Константинополя, засвідчив, що політичні амбіції іноді переважували над релігійною метою.

Ці події свідчать про те, що хрестові походи були формою сакралізованої політики – коли релігійні символи та авторитети використовувалися для мобілізації, легітимації насильства та боротьби за владу. Як зазначає історик Крістофер Тайман, «хрестові походи були не лише духовним поривом, а й механізмом папської дипломатії та імперської стратегії» [13, с. 24].

У мусульманському світі релігія з самого початку існування ісламу була інтегрована в політичну систему. У класичній ісламській традиції халіфат вважався ідеальною формою правління, де духовна й політична влада зосереджувалися в руках однієї особи - халіфа, «намісника Пророка». Цей підхід було кодифіковано ще в працях таких середньовічних мислителів, як аль-Маварді у його трактаті «Закони влади», де він наголошував, що халіф зобов'язаний як забезпечувати дотримання шаріату, так і керувати державою відповідно до божественного закону [14, с. 3–18].

Саме ця єдність духовної і політичної влади зумовила те, що зовнішні виклики, зокрема хрестові походи, сприймалися мусульманськими правителями не лише як військова загроза, а й як напад на умму та саму віру. Це можна простежити, наприклад, у листах Салах ад-Діна, який об'єднав численні мусульманські землі для спротиву хрестоносцям. Його риторика у зверненнях до мусульманських правителів апелювала до релігійного обов'язку захищати іслам та священні місця.

Хрестові походи сприяли не лише військовій мобілізації, а й зміцненню ісламської політичної ідентичності. У відповідь на Перший хрестовий похід (1095–1099), мусульманські хроніки, зокрема Історія

Дамаска Ібн Асакіра, відображають релігійно-політичний наратив, у якому боротьба з «франками» подається як джихад - священна боротьба за віру. Згодом ця парадигма стала основою для релігійно-мотивованої дипломатії та міждержавних альянсів серед мусульманських правителів регіону.

У Східноазійському регіоні релігійно-філософські вчення, зокрема конфуціанство, буддизм і синтоїзм, відігравали ключову роль у формуванні політичної культури та легітимації влади.

У Китаї конфуціанство, особливо після правління династії Хань, стало офіційною державною ідеологією. Центральною концепцією конфуціанської політичної думки був Мандат Неба, який обґрунтовував моральну легітимність правителя: імператор мав панувати доти, поки його правління відповідає принципам доброчесності, гармонії та турботи про народ. Якщо ж імператор втрачав моральну якість і допускав тиранію, мандат вважався втраченим, а повстання ставало виправданим.

Конфуціанські тексти, такі як Лунь юй, створювали ідеал морального правителя, який мав бути мудрим, стриманим і орієнтованим на служіння народу. Таким чином, релігійно-філософські принципи слугували підґрунтям для іспитової системи відбору чиновників і формували концепцію «моральної бюрократії» [15, с. 75–93].

У Японії синтоїзм, що акцентує увагу на поклонінні природним духам, був тісно інтегрований у державну систему, особливо в період Мейдзі, коли було закладено основи державного синтоїзму. Згідно з цією ідеологією, імператор вважався прямим нащадком богині сонця Аматерасу, а отже - божественним правителем, чия влада є сакральною [16, с. 350–354]. Це слугувало основою для національного об'єднання в періоди внутрішніх потрясінь або зовнішньої загрози, зокрема під час Другої світової війни.

У доколоніальній Америці релігія була не просто складовою культури, а структуроутворювальним елементом політичної влади. У цивілізаціях майя, ацтеків і інків релігійні практики були інтегровані в державну

систему. Верховні правителі часто проголошували себе божественними істотами або посередниками між богами та людьми, що дозволяло їм концентрувати політичну, військову та релігійну владу. Наприклад, імператор інків вважався «сином Сонця», що обґрунтовувало його виняткове право на правління та організацію релігійного життя [17, с. 12–15].

У ацтеків релігійна практика жертвопринесення була не лише духовною, а й політичною дією, спрямованою на підтримання космічного порядку й демонстрацію сили держави. Верховний правитель мав релігійний статус і керував разом із жрецтвом, що виконувало адміністративні функції в імперії [18, с. 44–67].

З приходом іспанських колонізаторів структура влади радикально змінилася. Християнство стало головним ідеологічним інструментом колоніального підпорядкування. Церква активно підтримувала проекти іспанської корони, виправдовуючи завоювання релігійною місією «цивілізації» та «християнізації» тубільного населення. Інститут патронато реал забезпечував тісну співпрацю церкви з монархією: король Іспанії отримав право призначати єпископів і контролювати церковну діяльність у колоніях [19, с. 88–89].

Місіонерська діяльність орденів францисканців, домініканців і єзуїтів була спрямована не лише на релігійне навернення, а й на перебудову соціальних структур. Вони створювали редукції - поселення, де тубільців навчали європейських норм праці, поведінки та християнського світогляду. Така релігійна інженерія була не менш важливою частиною колоніального контролю, ніж військова сила [20, с. 32–40].

По завершенню періоду середньовіччя релігія не втратила свого впливу на міждержавні процеси, хоча її роль поступово почала трансформуватися. У Європі релігійні суперечності стали одним із головних чинників багатьох війн у Новий час. Одним із найяскравіших

прикладів є Тридцятилітня війна, яка почалася як конфлікт між католиками і протестантами в межах Священної Римської імперії, але швидко переросла у масштабне міжнародне протистояння. Вестфальський мир, який завершив цю війну, заклав основи сучасної концепції державного суверенітету, формалізувавши принцип невтручання у внутрішні справи інших країн, зокрема у питання релігії. Релігія також мала значний вплив на зовнішню політику Британії, Франції та Іспанії, особливо в епоху колоніальної експансії, коли поширення християнства стало одним із виправдань для завоювання нових територій.

У мусульманському світі після середньовіччя релігійна солідарність залишалася важливою складовою міждержавних відносин. Османська імперія, яка претендувала на лідерство у всьому ісламському світі, активно використовувала релігійний чинник у своїй зовнішній політиці, зокрема у протистоянні з християнськими державами Європи. Водночас усередині мусульманського світу існували глибокі розбіжності між сунітами і шіїтами, що призводило до численних конфліктів, особливо між Османською імперією та Сефевідською Персією.

У Східній Азії релігійні питання також відігравали роль у формуванні міжнародних відносин. В Японії страх перед поширенням християнства спричинив введення політики ізоляції у XVII столітті, що обмежило зовнішні контакти майже на двісті років [21]. У Китаї зростання християнських місіонерських впливів наприкінці XVIII на початку XIX століття викликало занепокоєння імперської влади, що сприяло напруженню у відносинах із західними державами. Тайпінське повстання, яке мало релігійний підтекст, додатково послабило Китай, сприяючи подальшій іноземній експансії [22].

У Північній та Південній Америці релігія залишалася невід'ємним елементом формування нових державних утворень. У США ідеї релігійної свободи стали основоположними для державної ідентичності, впливаючи

на зовнішню політику, зокрема через місіонерську діяльність і доктрину «явного призначення», яка обґрунтовувала територіальну експансію [23]. У Латинській Америці католицька церква продовжувала відігравати провідну роль у політичному житті навіть після здобуття незалежності колишніми колоніями.

У XX–XXI століттях роль релігії у міждержавних відносинах зазнала суттєвих змін, однак вона не втратила своєї значущості. Післявоєнна Європа поступово почала відходити від релігії як головного рушія ведення політики та функціонування держави, ставлячи на перше місце економічний розвиток та технологічний прогрес. Проте релігія залишалася важливим елементом культурної дипломатії та формування політичних ідентичностей. Під час конфлікту в Північній Ірландії протистояння між протестантами та католиками мало як політичний, так і виразний релігійний характер, що ускладнювало врегулювання. Релігійна приналежність також відіграла роль у процесах інтеграції та розширення Європейського Союзу, зокрема під час дискусій щодо вступу Туреччини - країни з мусульманською більшістю, до спільноти переважно християнських держав. Водночас у сучасній Європі спостерігається посилення міжрелігійного діалогу як інструменту зміцнення миру та безпеки.

У мусульманському світі релігійний фактор продовжував залишатися вирішальним у міжнародних відносинах протягом XX–XXI століття. Падіння Османської імперії й утворення нових національних держав на Близькому Сході не призвели до зникнення релігійної ідентичності як важливої складової політики. Поява ісламських рухів або ісламська революція в Ірані 1979 року, показали, що релігія може ставати рушійною силою політичних змін із серйозними наслідками для регіональної та глобальної безпеки [24].

У Східній Азії релігійний фактор проявлявся переважно через ідеологічне або культурне протистояння. У Китаї після 1949 року

комуністична влада проводила політику атеїзму та контролю над релігійними організаціями, що супроводжувалося репресіями проти релігійних меншин, зокрема буддистів у Тибеті й мусульман-уйгурів у Сіньцзяні [25 с. 12]. Такі дії спричиняють міжнародні протести та впливають на відносини КНР із західними державами. У Японії, натомість, релігія після Другої світової війни відійшла на другий план у політиці, однак синтоїстські традиції продовжують впливати на питання національної ідентичності та дипломатичних суперечок із сусідніми країнами, наприклад, через візити політиків до святилища Ясукуні [26, с. 1–18].

У США християнська риторика активно використовувалася під час Холодної війни для протистояння комунізму, який ототожнювався з безбожністю. Пізніше релігійні переконання впливали на рішення у зовнішній політиці, наприклад, у питанні підтримки Ізраїлю. У Латинській Америці католицька церква активно брала участь у суспільно-політичних процесах, особливо через рух теології визволення, який виступав за права бідних і пригноблених, що інколи створювало напругу у відносинах із урядами та міжнародними партнерами.

Таким чином, історичний досвід переконливо свідчить, що релігія відігравала надзвичайно важливу і багатогранну роль у формуванні міждержавних відносин. Вона не лише впливала на характер зовнішньої політики окремих держав, але й часто ставала визначальним чинником у створенні союзів, започаткуванні конфліктів і розбудові політичних систем. Зміна епох і політичних умов трансформувала релігійний вплив, однак його значущість зберігалася в різних формах до сьогодення. Аналіз історичних прикладів дозволяє глибше зрозуміти, як релігійні фактори продовжують впливати на міжнародні процеси, залишаючись одним із ключових елементів глобальної політики.

РОЗДІЛ 2 РОЛЬ РЕЛІГІЇ У ФОРМУВАННІ ГЛОБАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Взаємодія релігії з політичними інститутами на глобальному рівні

Попри поширене уявлення про секуляризацію, релігія продовжує відігравати значну роль у формуванні політичних процесів, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Релігія часто визначає хід виборів, її вплив проявляється у формуванні політичних уподобань, визначенні кандидатів та партій. Історія та сучасність демонструють, що релігія може бути потужним інструментом політичної агітації та формування суспільної думки [27].

Однією з форм взаємодії є участь релігійних організацій у глобальній політичній дискусії. Показовим прикладом є Ватикан – єдина в світі держава, яка одночасно виконує функції духовного центру Римокатолицької церкви та суб'єкта міжнародного права. Святійший Престол має дипломатичні відносини з понад 180 державами, бере участь у міжнародних організаціях як спостерігач і виступає посередником у конфліктних ситуаціях.[28] Дипломатія Ватикану спрямована на підтримку миротворчих ініціатив, захист прав людини, свободи віросповідання, боротьбу з бідністю та екологічні проблеми. Його позиції щодо етичних аспектів міжнародної політики, таких як аборти, евтаназія чи міграція, часто стають предметом широкої міжнародної дискусії. Ватикан є унікальним прикладом релігійної структури, що активно впливає на глобальні політичні процеси, поєднуючи духовну і дипломатичну діяльність.

Крім прикладу Ватикану, в окремих державах релігійні інститути не лише зберігають авторитет у суспільстві, а й інтегровані в політичну систему, фактично визначаючи норми державного управління. Одним із

найяскравіших прикладів є Саудівська Аравія, де існує тісний симбіоз між політичними та релігійними елітами. Уряд цієї країни офіційно сповідує ісламське вчення ваххабітського спрямування, яке має безпосередній вплив на законодавчу, судову та освітню систему. Основою законодавства виступає шаріат, а релігійні вчені мають право тлумачити закони та впливати на ухвалення політичних рішень. Існує навіть окрема релігійна поліція, яка стежить за дотриманням норм ісламської моралі у громадському просторі [29, с. 65–85].

Подібна модель державного управління створює особливий тип легітимності влади, що базується не лише на політичній доцільності, а й на сакральному авторитеті. Така система може забезпечувати високий рівень внутрішньої стабільності за умов однорідності релігійних переконань населення, але водночас ставить серйозні виклики в контексті універсальних прав людини. Зокрема, у країні діють обмеження на релігійну свободу - заборонена публічна практика інших релігій, крім ісламу; обмежений статус жінок, зокрема в питаннях освіти, працевлаштування та правового представництва; відсутня свобода слова щодо релігійних тем. За даними міжнародних правозахисних організацій, Саудівська Аравія регулярно отримує низькі оцінки у сфері захисту прав людини [30].

Якщо розглядати вплив релігії на політичні інститути у більш світських державах, то варто звернути увагу на політичне представництво релігійних партій у сучасних демократичних системах. За результатами дослідження, опублікованого в *Proceedings of the National Academy of Sciences*, релігійно орієнтовані партії отримують понад 5% місць у національних парламентах у 27% країн та виборчих циклів, а середній рівень національної підтримки таких партій сягає 25–30% [31]. Це свідчить про збереження високого рівня довіри до релігійно-мотивованої політики, зокрема в країнах Південної Азії, Латинської Америки, Близького Сходу та

навіть деяких регіонів Європи. Такі партії, як Християнсько-демократичний союз у Німеччині, Партія справедливості та розвитку в Туреччині чи Шас в Ізраїлі, активно впливають на формування державної політики, особливо у сферах сімейного права, освіти, біоетики та культурної ідентичності.

На макрорівні політичні інститути демонструють різний ступінь інтеграції релігії в державну систему. У 43 країнах світу існує офіційна державна релігія, причому більшість таких країн - мусульманські, де релігія виступає не лише етичним орієнтиром, а й основою законодавчої бази [32].

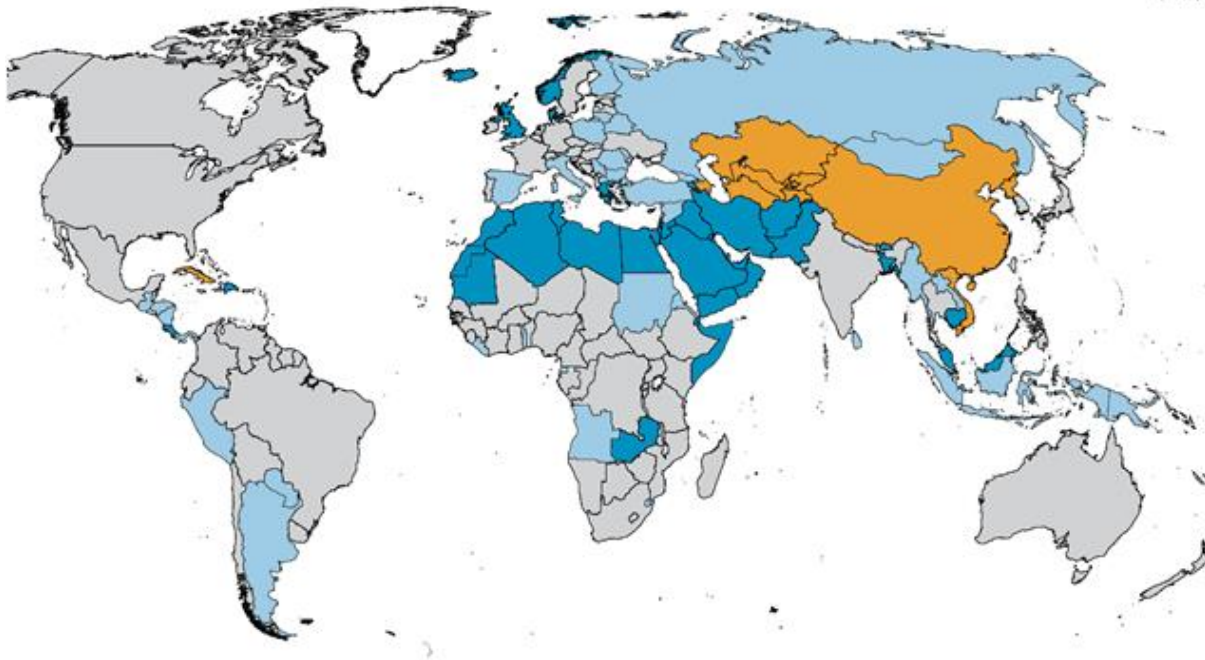
Карта світу з офіційними державними релігіями

Рисунок 1

Four-in-ten countries have official state religions or preferred religions

Among the 199 countries analyzed, a breakdown of the state's relationship with religion

Official state religion	Preferred/favored religion	No official or preferred religion	Hostile to religious institutions
43 countries (22%)	40 (20%)	106 (53%)	10 (5%)

Source: Pew Research Center analysis of external data. See Methodology for details.

"Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially"

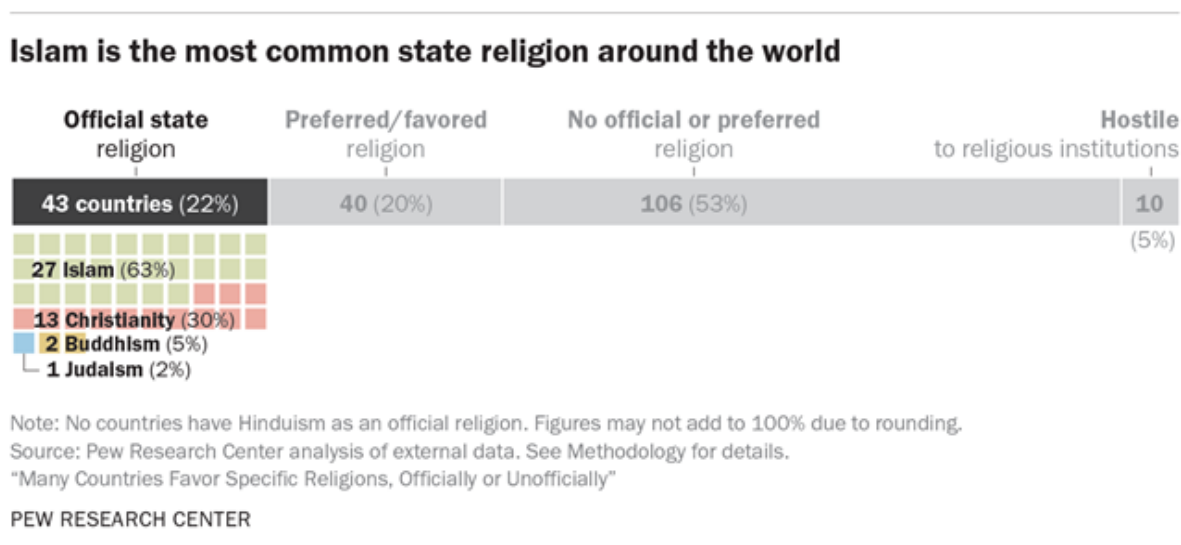
PEW RESEARCH CENTER

Джерело [32]

У країнах з авторитарними тенденціями релігія часто використовується як інструмент політичної легітимації. Наприклад, у Російській Федерації Російська православна церква відіграє роль морального арбітра та публічно підтримує ключові ініціативи державної влади. Така співпраця між церквою і державою дозволяє формувати спільну ідеологічну платформу, що апелює до традиційних цінностей і патріотизму, зменшуючи простір для альтернативних політичних і світоглядних підходів [33].

Іслам найпоширеніша державна релігія

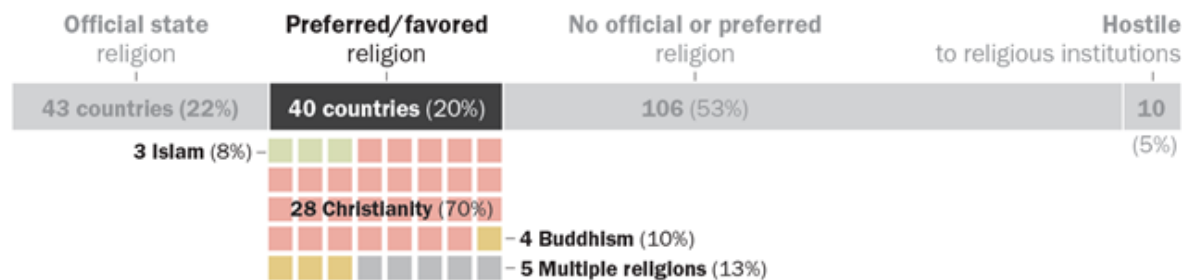
Рисунок 2

Більшість країн надають перевагу Християнству

Рисунок 3

Most countries with preferred religions favor Christianity

Note: No countries have Hinduism or Judaism as a preferred religion. Figures may not add to 100% due to rounding.

Source: Pew Research Center analysis of external data. See Methodology for details.

"Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially"

PEW RESEARCH CENTER

Джерело [32]

Важливу роль у взаємодії релігії з політичними інститутами відіграють міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз та Рада Європи. Ці структури все частіше визнають релігійний вимір глобальної політики та залучають релігійних лідерів і спільноти до широкого спектра ініціатив, включаючи миротворчі місії, міжкультурні діалоги, захист прав людини та обговорення етичних засад сталого розвитку. На міжнародному рівні формується нове розуміння ролі релігії не лише як джерела віри, а як соціального та політичного актора, здатного сприяти зміцненню миру, порозумінню та соціальній єдності.

Показовим прикладом цього є ухвалення у 2016 році Генеральною Асамблеєю ООН резолюції A/RES/70/254 «Сприяння міжрелігійному і міжкультурному діалогу, розумінню та співпраці у справі миру» [34]. Цей документ закріплює визнання релігії як чинника стабільності, а не протистояння, закликає держави-члени сприяти релігійному плюралізму та заохочує уряди включати релігійні організації до процесів формування політик, спрямованих на досягнення миру та порозуміння. Згідно з текстом резолюції, релігійні лідери можуть відігравати вирішальну роль у

посередництві під час конфліктів, профілактиці насильства та зміцненні соціального капіталу на рівні місцевих громад.

У межах Європейського Союзу релігія також не залишається поза увагою. Щорічно в Брюсселі проводиться діалог високого рівня між представниками Єврокомісії, Європарламенту та релігійними спільнотами різних конфесій. Такі зустрічі передбачені статтею 17 Договору про функціонування ЄС та мають на меті обговорення викликів, які постають перед європейським суспільством: міграція, ксенофобія, релігійна нетерпимість, морально-етичні питання науки і техніки [35].

Рада Європи, зі свого боку, реалізує програми на кшталт «Intercultural Cities», які просувають міжрелігійний діалог як інструмент інтеграції та соціального згуртування [36]. Загалом, така практика демонструє зміну парадигми: релігія більше не розглядається як приватна справа чи загроза для політичної нейтральності, а радше як потужний ресурс для формування стабільного, етичного та інклюзивного глобального порядку.

Отже, релігія залишається вагомим чинником у глобальному політичному ландшафті, незалежно від рівня секуляризації окремих суспільств. Її вплив охоплює як національні політичні системи, так і міжнародні процеси. Унікальний статус Ватикану та інтеграція релігійних організацій у діяльність ООН та ЄС, свідчать про зростаючу роль релігії як суб'єкта політичної взаємодії. Така взаємодія не лише відображає глибокі історико-культурні зв'язки між вірою і владою, але й формує нові моделі легітимації, солідарності та глобального управління у світі, що змінюється.

2.2. Приклади релігійного фактору в зовнішній політиці окремих країн

Одним із найяскравіших прикладів є Ізраїль - держава, де релігійна ідентичність глибоко інтегрована у національну ідеологію та

зовнішньополітичну стратегію. Основу державотворення Ізраїлю становить сіонізм – ідеологія, що об'єднує національні прагнення єврейського народу з релігійним елементом повернення на «землю обітовану» [37]. Цей фактор має безпосередній вплив на міжнародні відносини країни. Зокрема, конфлікт із Палестиною, окрім територіального та політичного виміру, має виразну релігійну складову [38]. Боротьба за контроль над Єрусалимом та іншими священними місцями є ключовим елементом протистояння між юдеями, мусульманами та християнами.

Ізраїль також активно використовує релігійний компонент у своїй зовнішній політиці через тісну співпрацю з єврейською діаспорою в різних країнах світу. Діаспора виконує роль своєрідного «м'якого інструменту впливу», сприяючи формуванню позитивного іміджу Ізраїлю, підтримці у міжнародних інституціях, лобіюванню ізраїльських інтересів, особливо в таких країнах як США, Канада, Франція та Велика Британія [39].

Окремо варто звернути увагу на релігійне обґрунтування політики ізраїльського уряду щодо розбудови єврейських поселень на території Західного берега річки Йордан. Незважаючи на численні засудження з боку міжнародної спільноти, ця політика часто підтримується частиною ізраїльського суспільства на основі релігійної легітимізації, яка ґрунтується на Торі та історичних претензіях до «біблійних земель».

Іншим показовим прикладом є Індія, де релігійний фактор також відіграє дедалі помітнішу роль у зовнішній політиці, особливо після приходу до влади націоналістичної партії Бхаратія Джаната Парті. Під керівництвом прем'єр-міністра Нарендри Моді вектор державної політики все більше зміщується у бік індуїстського націоналізму, що знаходить відображення не лише у внутрішній, а й у зовнішній політиці.

Індуїзм активно просувається як елемент державної ідентичності та культурної «м'якої сили» [40]. Це проявляється, зокрема, в публічній

дипломатії, яка включає популяризацію йоги, ведичної філософії, індійських свят та традицій у глобальному дискурсі.

Крім того, релігійна риторика іноді використовується як інструмент зовнішньополітичної мобілізації, особливо у відносинах із сусідніми державами. У цьому контексті важливим є конфлікт між Індією та Пакистаном, який має не лише геополітичну, але й релігійну складову [41]. Напруга між цими країнами, зокрема навколо регіону Кашмір, підживлюється історичним протистоянням між індуїстською більшістю Індії та мусульманським населенням як у самій Індії, так і в Пакистані. Релігійні мотиви у політичній риторичі обох сторін можуть поглиблювати конфлікт та ускладнювати діалог.

Ще одним важливим прикладом впливу релігії на зовнішню політику, але вже у контексті західної демократичної моделі, є Сполучені Штати Америки. Попри конституційне розділення церкви і держави, релігія історично відіграє значну роль у формуванні політичних наративів, зокрема у зовнішньополітичній сфері.

У зовнішній політиці США релігійні мотиви часто проявляються через морально-ціннісну риторичу, яка виправдовує міжнародні дії у термінах «боротьби добра зі злом», захисту свободи, прав людини та релігійної свободи. Цей підхід був особливо виразним у період після подій 11 вересня 2001 року, коли адміністрація Джорджа Буша-молодшого активно використовувала релігійно забарвлену риторичу для виправдання воєнної кампанії в Афганістані та Іраку [42].

Крім того, США систематично підтримують міжнародні ініціативи зі захисту релігійних меншин, виступають проти переслідувань віруючих у авторитарних державах, таких як Китай чи Іран. У цьому випадку релігія виступає не стільки як національна ідентичність, як у випадку Ізраїлю чи Індії, а як універсальний етичний орієнтир, який США намагаються просувати у світі.

Прикладом актуального прояву релігійного фактору в зовнішній політиці є також Україна, особливо після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 році. Хоча Україна є світською державою за Конституцією, але релігія відіграє все більш важливу роль у формуванні національної ідентичності та міжнародного позиціонування.

Одним із ключових моментів стало надання автокефалії Православній Церкві України Вселенським Патріархом у 2019 році [43]. Цей крок мав не лише релігійне, а й геополітичне значення, оскільки став актом духовної незалежності від Російської православної церкви, яка традиційно використовувалася Кремлем як інструмент впливу. Автокефалія стала частиною ширшої політики відмежування від Росії та наближення до західного світу.

Крім того, у міжнародних зверненнях української влади часто використовується морально-релігійна риторика, яка акцентує на боротьбі добра зі злом, захисті свободи, віри та духовних цінностей [44]. Такі меседжі знаходять відгук серед західних суспільств, де питання релігійної свободи й духовного вибору мають важливе значення.

Варто також зазначити, що українські релігійні діячі - зокрема представники ПЦУ та УГКЦ – беруть активну участь у дипломатичних ініціативах, міжнародних зустрічах, а також комунікації з українською діаспорою, що сприяє формуванню позитивного образу країни на міжнародній арені.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що релігійний фактор залишається потужним інструментом у зовнішній політиці багатьох держав. У різних країнах релігія виконує функцію як джерела національної ідентичності, так і засобу «м'якої сили», іноді – елементу легітимації геополітичних амбіцій. В Ізраїлі та Індії релігія тісно переплетена з національним наративом і використовується для мобілізації підтримки як всередині країни, так і на міжнародному рівні. У США вона є моральним

орієнтиром у формуванні глобальної політики, тоді як в Україні – чинником самоідентифікації й елементом протидії зовнішній агресії. Таким чином, релігія в сучасному світі не є виключно приватною справою громадян, а й продовжує залишатися важливим чинником міжнародної взаємодії.

РОЗДІЛ 3 РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У КОНФЛІКТАХ ТА ПРОЦЕСАХ МИРОБУДУВАННЯ

3.1. Релігійно вмотивовані конфлікти: причини та особливості

Релігійно вмотивовані конфлікти є однією з найбільш складних і делікатних форм соціально-політичного протистояння. Вони можуть виникати як у межах однієї держави, так і в міжнародному вимірі. Хоча релігія часто не є єдиною або безпосередньою причиною війни, вона може відігравати роль каталізатора або легітимізуючого фактору у вже наявних протиріччях.

Наріжним каменем релігійних конфліктів є релігійна ідентичність - одна з найпотужніших форм колективної самоідентифікації, яка формує уявлення групи про себе, своє місце у світі та межі між «своїми» і «чужими». Вона виконує роль як об'єднувального чинника всередині спільноти, так і джерела напруги у стосунках з іншими релігійними або секулярними групами. Особливо конфліктогенним є той випадок, коли релігійна ідентичність набуває ексклюзивного характеру, тобто розглядається як єдина допустима форма соціального існування.

У контексті міжгрупових відносин релігійна ідентичність часто використовується як етнічний або політичний маркер, що дозволяє швидко ідентифікувати іншу спільноту як «небезпечну» або «ворожу». Це особливо помітно в конфліктах, де сторони мають відмінні релігійні традиції, які водночас є частиною їхнього національного чи етнічного самовизначення. Крім того, релігійна ідентичність може посилювати конфлікти в умовах соціальної або економічної нерівності. Групи, що зазнають дискримінації, часто мобілізуються навколо релігійних цінностей, формуючи протестні рухи. З іншого боку, домінантні релігійні групи можуть використовувати

свою позицію для легітимації пригнічення інших, виправдовуючи політику утисків «захистом віри» або «моральним порядком» [45].

Ще однією важливою особливістю релігійно вмотивованих конфліктів є їхній тривалий і трансгенераційний характер. Конфлікти, в основі яких лежать релігійні суперечності, рідко завершуються швидко або остаточно. На відміну від суто політичних чи економічних суперечок, які можуть бути врегульовані шляхом компромісу або переговорів, релігійні конфлікти зачіпають фундаментальні, екзистенційні питання: віру, ідентичність, уявлення про добро і зло, справедливість і спасіння. Вони вкорінені в глибокі переконання та світоглядні установки, які формуються впродовж століть і передаються з покоління в покоління. Саме тому такі конфлікти мають схильність до періодичної ескалації, навіть після формального завершення активної фази протистояння. [46]

У багатьох випадках, напруженість, яка колись була тимчасово приглушена, знову активізується через зміну політичного ландшафту або зовнішнього впливу. Прикладами такого типу конфліктів є тривале протистояння між сунітами і шиїтами в Іраку, яке триває десятиліттями, або палестино-ізраїльський конфлікт, що має глибоке релігійне підґрунтя. Трансгенераційний характер таких конфліктів ускладнює процеси примирення. Пам'ять про релігійні переслідування, утиски або акти насильства часто передається як частина колективної ідентичності. В наслідок цього, навіть нові покоління, які безпосередньо не брали участі в конфлікті, можуть відчувати себе жертвами або носіями місії «захисту віри», що зберігає конфліктний потенціал на десятиліття вперед. Саме тому навіть політичні угоди, спрямовані на припинення насильства, не гарантують дотримання довготривалого миру.

Окрім того, релігійні конфлікти часто мають символічний характер, що ще більше ускладнює їхнє вирішення. Предметами протистояння стають не лише конкретні території чи ресурси, а й сакральні об'єкти, святі місця,

релігійні тексти або догми, які мають глибоке духовне та емоційне значення для учасників конфлікту [47]. Наприклад, боротьба за контроль над святими місцями, як у випадку Єрусалима, який є священним містом одночасно для юдеїв, християн і мусульман, перетворюється не просто на суперечку за територію, а на зіткнення ідентичностей, віри та права на святість. Конфлікти навколо таких символів набувають емоційного та морального забарвлення, що активізує масову мобілізацію населення і створює атмосферу «священної війни».

Варто також зазначити, що релігійні конфлікти дуже часто інструменталізуються політичними елітами. Уряди, політичні рухи або радикальні угруповання можуть свідомо апелювати до релігійної риторики задля мобілізації підтримки, підсилення легітимності власних дій або делегітимізації супротивника. Такі дії призводять до ще глибшої поляризації суспільства та зменшують простір для діалогу.

Здатність релігії створювати абсолютні переконання робить її потенційним ґрунтом для радикальних ідеологій. У багатьох випадках релігійно вмотивовані конфлікти супроводжуються зростанням екстремістських течій, які трактують святі тексти та догми у вузькому, нетолерантному або войовничому ключі [48]. Такі інтерпретації не лише виправдовують насильство, а й надають йому сакрального значення. У результаті, релігійна віра стає не джерелом миру, а інструментом виправдання агресії та нетерпимості.

Процеси радикалізації найчастіше відбуваються у середовищах, де поєднуються соціальна маргіналізація, економічна нерівність та відсутність політичного представництва. Молодь, яка не бачить перспектив у традиційних інститутах, може стати легкою мішенню для релігійних проповідників радикального спрямування. Окрім цього, в умовах конфлікту релігійні спільноти часто діють як альтернативні структури влади та

ідентичності, що підсилює роль релігійних лідерів у формуванні суспільного дискурсу.

Релігійна радикалізація має також транснаціональний вимір [49]. Багато конфліктів, які мають локальний характер, з часом втягують у себе зовнішніх акторів, які сповідують спільну віру або діють в інтересах певних релігійних течій. Це створює своєрідну глобальну мережу солідарності, яка може забезпечувати підтримку певній стороні конфлікту. Таким чином, радикалізація не лише поглиблює протистояння всередині країни, але й виводить його на міжнародний рівень, ускладнюючи спроби його розв'язання через дипломатичні чи міжрелігійні механізми.

У цифрову епоху соціальні мережі відіграють подвійну роль у поширенні релігійних конфліктів. З одного боку, вони можуть бути інструментом міжрелігійного діалогу та просування толерантності, а з іншого каналом для поширення радикальної пропаганди, мови ненависті та мобілізації екстремістських угруповань. Алгоритми платформ, що підсилюють емоційно забарвлений контент, сприяють створенню "інформаційних бульбашок", де зміцнюється спотворене уявлення про "іншого" як ворога. ЗМІ також часто відіграють роль підсилювача конфліктів, акцентуючи увагу на зіткненнях релігійного характеру або використовують сенсаційні заголовки, які сприяють поляризації суспільства. Як наслідок, інформаційний простір стає середовищем, що не лише відображає, а й активно формує релігійні конфлікти, особливо серед молоді, яка є активною в цифровому середовищі.

Узагальнюючи, релігійно вмотивовані конфлікти вирізняються багатовимірністю, глибиною та стійкістю. Їхні причини не зводяться виключно до релігії, однак релігійна ідентичність здатна відігравати роль потужного каталізатора у вже існуючих суперечностях. Поєднання символічного, емоційного, соціального та політичного вимірів робить такі конфлікти особливо складними для розв'язання. У сучасному

глобалізованому світі, де релігія залишається важливою частиною колективної ідентичності мільйонів людей, критично важливо розробляти підходи, які поєднують міжрелігійний діалог, соціальну справедливість та політичну інклюзивність. Лише шляхом комплексного та чутливого до контексту підходу можна зменшити деструктивний потенціал релігійно вмотивованих конфліктів і створити умови для тривалого миру та співіснування.

3.2. Роль релігії у врегулюванні конфліктів та побудові миру

Попри поширене уявлення про релігію як джерело конфліктів, вона також має потужний потенціал для примирення, діалогу та постконфліктного відновлення. Релігійні лідери, організації та церкви можуть відігравати вирішальну роль у процесах миробудування, особливо у суспільствах, де релігія залишається важливим елементом ідентичності та авторитету. У багатьох конфліктних суспільствах релігія залишається одним із небагатьох інституційних стовпів, що мають високий рівень довіри серед населення. Саме тому релігійні діячі та організації здатні відігравати роль посередників, модераторів діалогу та гарантійних акторів у постконфліктному врегулюванні.

Особливо важливою є здатність релігії апелювати до етичного виміру конфлікту. Релігійні наративи, засновані на концептах прощення, милосердя, любові до ближнього та примирення, здатні запропонувати альтернативу логіці помсти, ескалації та поляризації. Вони формують моральний фундамент, який дозволяє сторонам конфлікту побачити людську гідність навіть у ворогові та переосмислити власні дії не лише через призму інтересів, але й через призму совісті. Там, де політичні або секулярні структури втрачають довіру, сприймаються як упереджені чи неефективні, саме релігійні авторитети здатні звертатися до глибоко

вкорінених переконань вірян. У багатьох випадках це дозволяє змінювати не лише зовнішні поведінкові установки, але й світоглядні позиції, переорієнтовуючи конфліктуючі сторони на шлях діалогу, терпимості та зцілення. Релігія у цьому контексті може виступати не джерелом напруги, а джерелом духовного ресурсу для миротворчості, здатного впливати на особистісний і колективний рівень сприйняття конфлікту. Її потенціал особливо актуальний у постконфліктних суспільствах, де необхідне не лише політичне врегулювання, а й моральне переосмислення травматичного досвіду.

Після кривавих збройних конфліктів на Балканах у 1990-х роках, зокрема війни в Боснії і Герцеговині, релігія виявилася амбівалентним чинником - одночасно джерелом мобілізації націоналізму та інструментом миротворчості. У розпал конфлікту релігійна риторика часто використовувалась для посилення етнічного протистояння, однак уже в післяконфліктний період саме релігійні спільноти стали одними з небагатьох інституцій, здатних ініціювати міжгруповий діалог.

Показовим прикладом конструктивної ролі релігії у врегулюванні збройних конфліктів є створення у 1997 році Міжрелігійної ради Боснії і Герцеговини [50]. Цей міжконфесійний орган об'єднав представників чотирьох основних релігійних громад країни - Ісламську спільноту Боснії і Герцеговини, Сербську православну церкву, Римо-католицьку церкву та Єврейську громаду Боснії і Герцеговини у відповідь на гостру потребу в примиренні після руйнівної війни, яка призвела до глибокої поляризації суспільства за етнічно-релігійними лініями. Заснування Ради відбулося у Сараєво, за підтримки Світового конференційного форуму релігій за мир, а також фінансування з боку ЮНЕСКО, США та інших міжнародних донорів. Формальною метою Ради стало створення механізму для постійного міжконфесійного діалогу, а фактично - відновлення довіри, зменшення міжетнічної напруги та запобігання повторенню насильства [51].

У перші роки роботи Міжрелігійна рада організовувала спільні заяви духовних лідерів, у яких засуджувалося насильство на релігійному ґрунті, закликалося до прощення, поваги до людської гідності та збереження миру. Авторитетні постаті, як-от Мустафа Церіч, архієпископ кардинал Вінко Пуліч, митрополит Миколай та Якоб Фінці, мали реальний вплив на громадську думку, особливо в умовах глибокої недовіри до політичних інститутів. Вони організовували спільні молитви, відвідували місця масових убивств, зруйновані храми різних конфесій, виступали на конференціях миру у Женеві, Берліні та Вашингтоні.

Крім символічної ролі, Рада реалізовувала конкретні проєкти на місцевому рівні. Вона організовувала зустрічі у школах, громадах і храмах, де релігійні лідери пояснювали необхідність співіснування та примирення. У партнерстві з Офісом Верховного представника ООН у Боснії і Герцеговині та Європейською комісією, Міжрелігійна рада брала участь у реконструкції культових споруд, що були зруйновані під час війни: мечетей у Мостарі, православних церков у Приєдорі, католицьких костелів у Травнику та синагоги в Сараєво. Відновлення цих об'єктів мало не лише фізичне, а й глибоке символічне значення, адже вони уособлювали багаторелігійну спадщину Боснії і Герцеговини [52].

Цей кейс яскраво демонструє, що релігія, попри свою можливу залученість у фазі ескалації конфлікту, може також стати одним із найефективніших інструментів у процесах миробудування. Така трансформація вимагає глибокого внутрішнього переосмислення ролі релігійних інституцій: від функції охоронців віровчення до активної участі у відновленні суспільного діалогу, моральної відповідальності за минулі злочини та пошуку спільного майбутнього. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від здатності релігійних лідерів вийти за межі власної конфесійної спільноти, визнавати біль інших і спільно працювати над запобіганням повторенню конфлікту.

У контексті російсько-української війни, а саме її ескалації в лютому 2022 року, релігійні інституції в Україні продемонстрували важливу консолідуючу функцію, ставши опорою як для вірян, так і для широкого кола громадян. Релігійні громади активно долучилися до організації гуманітарної допомоги, підтримки внутрішньо переміщених осіб, проведення благодійних акцій та надання психологічної підтримки. Зокрема, Православна Церква України, під керівництвом митрополита Епіфанія, координувала численні волонтерські ініціативи через єпархіальні структури, парафії та благодійні організації, серед яких вирізняється Фонд «Митрополита Епіфанія» [53]. Українська Греко-Католицька Церква, очолювана Блаженнішим Святославом, організовувала допомогу через структурні підрозділи, такі як «Карітас України» - один з найпотужніших гуманітарних акторів, який вже в перші тижні повномасштабного вторгнення мобілізував допомогу для десятків тисяч людей по всій країні [54].

Релігійні діячі різних конфесій демонстрували високий рівень міжконфесійної солідарності. Православна Церква України, Українська Греко-Католицька Церква, Всеукраїнський Союз Церков Євангельських Християн-Баптистів, Римо-Католицька Церква, а також мусульманські та юдейські організації, включаючи Духовне управління мусульман України та Об'єднану єврейську громаду України, брали участь у міжрелігійних форумах, спільних молитвах і заявах. У березні 2022 року Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій (ВРЦіРО) звернулася до міжнародної спільноти із закликом засудити російську агресію та визнати геноцид українського народу, що стало важливим жестом єдності релігійного середовища [55]. Релігійні лідери публічно заявляли про свою позицію, виступаючи з меседжами, заснованими на цінностях свободи, людської гідності, справедливості та миру.

Окрему увагу слід приділити дипломатичній та публічній діяльності українських релігійних діячів, які стали неофіційними амбасадорами правди про Україну. Митрополит Епіфаній та Блаженніший Святослав проводили низку зустрічей із представниками дипломатичних місій, парламентів та церковних ієрархів Європи та Америки. Наприклад, у 2022 році делегація ПЦУ здійснила офіційний візит до Вселенського патріарха Варфоломія в Стамбулі, під час якого обговорювалися шляхи духовної підтримки України [56]. Святослав Шевчук провів численні зустрічі у Ватикані та в парламенті Канади, під час яких наголошував на потребі солідарності з українським народом і посилення санкцій проти агресора [57].

Такі кроки допомагали налагоджувати зовнішнє релігійне партнерство, викривати російську пропаганду та формувати імідж України як держави, яка бореться не лише за свою свободу, а й за демократичні цінності усього світу.

Релігійні лідери, за рахунок власного міжнародного авторитету та довіри серед віруючих, стали неформальними дипломатами у сфері публічної релігійної дипломатії. Їхня участь у міжнародних форумах, конференціях та діалогах посилювала голос України на глобальному рівні, де релігійний дискурс нерідко має значну вагу, особливо у вирішенні гуманітарних і моральних аспектів воєнного конфлікту. Важливо й те, що релігійні громади активно сприяли соціальній згуртованості в тилу, виступаючи осередками взаємодопомоги, моральної підтримки та духовної стабільності у критичні моменти. Наприклад, у багатьох містах та селах саме храми стали першими місцями прихистку для переселенців, надання першої допомоги або координації волонтерських ініціатив.

Крім того, українські релігійні діячі дедалі активніше долучаються до міжрелігійних платформ, що займаються побудовою миру не лише в Україні, але й на міжнародному рівні. Це свідчить про поступовий перехід

релігійної дипломатії від суто національного спрямування до глобального де Україна не лише об'єкт міжнародної солідарності, а й активний учасник формування етичного порядку денного в умовах гібридних воєн і порушення прав людини. У цьому контексті релігія перестає бути лише інституційним чинником підтримки, а трансформується в суб'єкта морального опору, натхнення до ненасильницької боротьби та каналу досягнення міждержавного порозуміння.

Таким чином, український приклад показує, що релігія у XXI столітті може і повинна бути інтегральною складовою стратегій національної безпеки, гуманітарної дипломатії та постконфліктної трансформації. Її потенціал особливо цінний у періоди втрати довіри до політичних структур, коли потреба у моральних авторитетах і символах надії стає критичною. Релігійні громади, маючи потужний соціальний капітал і мережеву інфраструктуру, здатні не лише реагувати на наслідки конфлікту, а й формувати передумови досягнення тривалого миру, заснованого на справедливості, співчутті та визнанні гідності кожної людини.

3.3. Перспективи співіснування релігійних систем у багатополлярному світі

Сучасний світ дедалі більше характеризується багатополлярністю, як у політичному, так і в релігійному вимірах. Різні цивілізаційні центри активно формують власні моделі розвитку, де релігія відіграє різну, але часто важливу роль. У цьому контексті актуалізується завдання мирного співіснування релігійних систем, яке стає запорукою глобальної стабільності та міжкультурного діалогу.

В першу чергу у багатополлярному світі перспективи співіснування релігійних систем значною мірою залежать від здатності релігійних інституцій адаптуватися до нових умов міжнародної взаємодії. Одним з

провідних принципів, що може забезпечити збереження ролі міжрелігійної дипломатії як форми окремого впливу, що сприяє мирному співіснуванню, є посилення ролі міжрелігійної дипломатії як форми «м'якої сили». На відміну від політичної дипломатії, міжрелігійна спрямована на довготривале налагодження довіри, формування морального авторитету та просування етичних норм, спільних для різних вірувань.

Прикладом ефективної міжрелігійної дипломатії є Парламент світових релігій, заснований у 1893 році та відновлений у 1993, що функціонує як глобальна платформа для діалогу між духовними лідерами, теологами та громадськими активістами [58]. Ця організація спрямована на подолання релігійних упереджень і сприяння порозумінню між представниками різних конфесій. Його регулярні зібрання, зокрема у Чикаго, Барселоні, Торонто та інших містах, залучають представників десятків релігій, об'єднуючи їх навколо теми спільної відповідальності за мир, екологію та права людини. Учасники Парламенту не лише обмінюються релігійними традиціями та досвідом, а й розробляють спільні декларації та ініціативи, спрямовані на подолання конфліктів, боротьбу з дискримінацією та сприяння сталому розвитку. Особливу увагу приділяють ролі духовності у вирішенні глобальних проблем, включаючи бідність, зміну клімату та насильство.

Іншим прикладом є Міжнародний центр міжрелігійного та міжкультурного діалогу KAICIID, створений у 2012 році за ініціативи Саудівської Аравії, Іспанії, Австрії та Ватикану [59]. Центр діє як майданчик для діалогу між представниками християнства, ісламу, іудаїзму, індуїзму, буддизму та інших релігій і традицій. Його мета полягає у сприянні взаєморозумінню, повазі та мирному співіснуванню між релігійними спільнотами, особливо в умовах напруженості та конфліктів. Програми KAICIID орієнтовані не лише на інституційний діалог, а й на роботу з молоддю, релігійними громадами в конфліктних зонах, лідерами громадянського суспільства та освітніми установами. Особливу увагу центр

приділяє навчанню посередників діалогу, підтримці міжрелігійної освіти та розвитку комунікаційних стратегій у боротьбі з мовою ворожнечі та релігійною нетерпимістю.

КАІСІІД активно працював у країнах Близького Сходу, Південної Азії та Африки, зокрема в Іраку, Нігерії та Лівані, де впроваджував проекти примирення між християнами та мусульманами, підтримував міжконфесійні платформи співпраці, а також сприяв реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, в Іраку КАІСІІД допомагав будувати діалог між християнськими та язидськими громадами після конфлікту з ІДІЛ, у Нігерії сприяв зменшенню релігійної напруги між мусульманськими та християнськими громадами на півночі країни. Таким чином, КАІСІІД став прикладом інституційної підтримки міжрелігійної дипломатії, здатної впливати на зменшення насильства, запобігання радикалізації та побудову стійкого миру на локальному і міжнародному рівнях.

По-друге, глобалізація та масова міграція суттєво змінюють релігійний ландшафт у багатьох країнах, які ще донедавна вважалися релігійно однорідними. Переміщення великих груп населення через війни, економічну нестабільність, кліматичні зміни або пошук кращих можливостей призводить до зростання релігійного розмаїття в містах і регіонах.

Зокрема, у Західній Європі мусульманські громади стали невід'ємною частиною суспільного, економічного та культурного життя. У Франції мусульмани становлять близько 9% населення, в Німеччині – понад 5%, а в Швеції – понад 8% (станом на початок 2020 року) [60]. В умовах зростаючої міграції та глобалізації мусульманські спільноти не лише інтегруються в соціальні структури країн проживання, а й формують власні інституції, що сприяють укоріненню релігійної та культурної ідентичності в європейському контексті.

У Нідерландах, Бельгії та Великій Британії спостерігається активний розвиток мусульманського громадянського суспільства, зокрема мереж ісламських шкіл, культурно-освітніх центрів, мечетей, молодіжних об'єднань, благодійних організацій та ЗМІ. Ці структури не лише виконують релігійні функції, а й стають майданчиками для міжрелігійного діалогу, правозахисної діяльності та просування ідей соціальної справедливості. Так, у Великій Британії функціонують мусульманські асоціації, що співпрацюють із державними органами у питаннях інтеграції, протидії радикалізації та соціальної адаптації молоді. У Бельгії мусульманські культурні центри активно взаємодіють із християнськими та світськими організаціями в рамках міжрелігійних форумів, спрямованих на зміцнення соціального миру та боротьбу з дискримінацією.

У свою чергу, держава також поступово визнає потребу в інституційній співпраці з мусульманськими громадами, що виражається у створенні дорадчих органів, наприклад, Ісламської ради у Франції або Мусульманської ради Британії, які беруть участь у суспільно-політичних дискусіях. Таким чином, мусульманські громади Західної Європи виступають не лише об'єктами політики інтеграції, а й активними суб'єктами формування плюралістичного та демократичного простору.

У США релігійне розмаїття зростає завдяки тривалим хвилям імміграції з країн Південної та Східної Азії зокрема Індії, Непалу, Китаю, Шрі-Ланки, В'єтнаму та інших. Це спричинило значне розширення спектру нетрадиційних для американського суспільства релігійних традицій. За даними Pew Research Center, індуїстські громади вже становлять понад 1% населення, кількість сикхів перевищує 500 тисяч осіб, а буддисти нараховують понад 3 мільйони вірян [61]. Ці цифри демонструють не лише зростання чисельності послідовників відповідних релігій, а й поступове визнання їх як повноцінних суб'єктів американського релігійного ландшафту.

У містах як-от Нью-Йорк, Х'юстон, Чикаго, Лос-Анджелес, Сан-Франциско та Сіетл уже діють десятки індуїстських храмів, буддійських монастирів, сикхських гурудвар та культурних центрів. Вони не лише слугують місцями поклоніння, а й виконують важливу соціокультурну функцію, об'єднуючи громади навколо збереження традицій, мови, обрядів та родинних цінностей. Наприклад, у Нью-Йорку функціонує Храм Ганеш у Квінсі один із найбільших індуїстських храмів у США, який не лише проводить релігійні церемонії, а й організовує культурні фестивалі, мовні курси та благодійні заходи.

Сикхські громади, особливо в Каліфорнії, відіграють помітну роль у громадському житті, беручи участь у місцевій політиці, підприємництві та волонтерських ініціативах. Гурудвари, окрім релігійних функцій, часто організовують безкоштовні кухні для всіх охочих, незалежно від віросповідання, що є проявом глибоко вкоріненої традиції соціального служіння. Аналогічно, буддійські центри в США дедалі частіше приваблюють не лише іммігрантів, а й американців, зацікавлених у східній духовності, що сприяє подальшому зростанню релігійного плюралізму.

Уряди багатьох країн уже активно впроваджують комплексні програми міжкультурного діалогу та релігійної освіти, спрямовані на зміцнення соціальної гармонії та запобігання конфліктам на релігійному ґрунті. Наприклад, у Німеччині діє ініціатива «Christlich-Islamischer Dialog», яка об'єднує християнські та мусульманські спільноти задля взаєморозуміння, подолання стереотипів і пошуку спільних цінностей. Ця ініціатива включає як публічні дискусії, так і освітні програми в школах та університетах, а також організацію спільних культурних заходів [62].

У Франції особливу роль відіграє «Observatoire de la laïcité» – державний орган, який слідкує за дотриманням принципу світськості, забезпечує баланс між свободою віросповідання та громадянськими правами, а також підтримує заходи з протидії релігійній дискримінації та

нетерпимості. Цей орган виступає не лише як наглядний, але й консультативний центр, що розробляє рекомендації для освітніх установ і державних органів [63].

У Канаді та Великій Британії, де населення є надзвичайно мультикультурним, міжрелігійні ради тісно співпрацюють з муніципалітетами та громадськими організаціями для посилення соціальної згуртованості. Вони беруть участь у розробці місцевих політик, організовують форуми та тренінги, що сприяють діалогу між різними релігійними та етнічними групами. Зокрема, у Великій Британії програми підтримки міжрелігійного співробітництва охоплюють як великі міста, так і менші громади, що допомагає зменшувати напругу та попереджати радикалізацію [64].

Усі ці зусилля свідчать про формування нового типу релігійного громадянства, у якому релігійна різноманітність перестає розглядатися як виклик або загроза. Натомість вона стає важливим ресурсом для демократичного розвитку суспільства, засобом збагачення культурного життя та підвищення рівня толерантності. Такий підхід сприяє інтеграції різних релігійних спільнот у соціальне, політичне та культурне життя країн, зміцнюючи їх стабільність і розвиток у довгостроковій перспективі.

По-третє, новітні технології та соціальні мережі відкривають унікальні можливості для релігійної взаємодії та формування нових форматів спілкування між віруючими по всьому світу. Платформи на кшталт YouTube, Facebook, Instagram, TikTok і X стали не просто каналами для розповсюдження релігійного контенту, а й справжніми місцями народження транснаціональних релігійних спільнот. Тут священнослужителі, теологи, віруючі та активісти різних конфесій мають змогу не лише ділитися своїми поглядами, але й вести відкриті дискусії, обмінюватися досвідом та координувати спільні ініціативи.

Ці онлайн-спільноти функціонують без посередництва традиційних церковних інституцій або політичних структур, що робить їх більш гнучкими та відкритими для інноваційних форм релігійної практики і міжконфесійного діалогу. Соціальні мережі сприяють поширенню ідей толерантності, взаємоповаги і спільної відповідальності за суспільне благо, залучаючи до обговорень і тих, хто раніше не був активним у релігійному житті.

Крім того, цифрові технології допомагають долати географічні бар'єри, поєднуючи віруючих із різних континентів у реальному часі, що особливо важливо для діаспорних громад або релігійних меншин. Відеолекції, онлайн-богослужіння, спільні молитви через стріми, публічні дебати і навіть віртуальні паломництва, все це нові форми релігійної активності, які стали можливими завдяки інтернету.

Згідно з дослідженням Pew Research Center, молодь віком 18-29 років є значно активнішою у цифровому просторі з приводу релігійної тематики, ніж старші покоління. Вони вдвічі частіше за людей старшого віку не лише бачать, а й активно поширюють релігійний контент у соціальних мережах, таких як Facebook, Instagram, TikTok та YouTube [64]. Ця тенденція свідчить про те, що молоде покоління більше схильне використовувати онлайн-платформи як інструмент для самовираження своєї віри, обміну духовним досвідом та підтримки релігійних спільнот.

Крім того, молоді люди частіше беруть участь у віртуальних релігійних заходах, долучаються до тематичних форумів і груп, а також створюють власний контент від відеоблогів і подкастів до мемів і арт-проектів із релігійною символікою. Вони вважають інтернет простором не лише для особистого духовного зростання, а й для активного діалогу з однодумцями та представниками інших релігійних традицій, що сприяє формуванню більш відкритого і толерантного ставлення.

Ця активність молоді у цифровому релігійному середовищі відіграє важливу роль у модернізації традиційних релігійних інституцій і стимулює їхню адаптацію до викликів сучасного світу. Завдяки молодіжній ініціативі в інтернеті посилюється міжрелігійний діалог, розширюються горизонти релігійного знання і формуються нові моделі релігійної ідентичності.

Релігійна активність в інтернеті

Рисунок 4

Younger Americans See More Faith Sharing Online While Older Adults Watch More Religious TV

% of U.S. adults who participated in each activity during the past week

	New media		Old media		
	Saw religion shared online	Shared faith online	Watched religious TV	Listened to religious talk radio	Listened to Christian rock
	%	%	%	%	%
Ages 18-49	58	21	15	18	22
18-29	61	21	12	14	21
30-49	56	21	18	20	23
Ages 50+	31	19	32	23	14
50-64	37	21	29	25	19
65+	22	16	38	21	7

Source: American Trends Panel (wave 4). Survey conducted May 30-June 30, 2014.

PEW RESEARCH CENTER

Джерело [64]

Згідно зі звітом Oxford Internet Institute, соціальні мережі стали надзвичайно важливими і навіть ключовими каналами міжрелігійного діалогу, особливо в періоди глобальних та регіональних криз. Такі події, як пандемія COVID-19 та російсько-українська війна, яскраво продемонстрували, наскільки швидко і ефективно цифрові платформи можуть об'єднувати представників різних релігійних традицій у спільних зусиллях [65]. У цей час духовні лідери, теологи та активісти активно

використовували соціальні мережі Facebook, Twitter, Instagram, Telegram та інші, щоб звертатися до своїх спільнот і широкої аудиторії з посланнями солідарності, миру, взаємної підтримки та припинення насильства.

Ці платформи стали простором для організації спільних молитов, онлайн-форумів, дискусій і навіть міжконфесійних ініціатив, що спрямовані на подолання розділень і підвищення рівня довіри між різними релігійними групами. Соціальні мережі не лише сприяли швидкому поширенню гуманітарних повідомлень і закликів до миру, а й слугували інструментом для мобілізації ресурсів, допомоги постраждалим та формування широкого кола партнерств між релігійними організаціями різних конфесій.

Особливо помітним було те, що ці цифрові канали сприяли розвитку міжрелігійного діалогу не лише на офіційному рівні, а й серед молоді, активістів і вірян, які через соцмережі могли напряду обмінюватися думками та досвідом, долаючи бар'єри традиційних інституційних обмежень. Завдяки цьому віртуальному простору створювалися нові платформи для миротворчості і співпраці, що сприяли посиленню суспільної згуртованості у важкі часи.

Цифрове середовище також сприяє формуванню нової етики спільного життя, зосередженої на універсальних цінностях, таких як захист людської гідності, право на свободу віросповідання, ненасильство та відповідальне ставлення до довкілля. Серед впливових фігур, які активно просувають ці принципи онлайн Раббі Джонатан Сакс, імам Омар Сулейман, Далай-лама XIV, а також архієпископ Джастін Велбі з Англіканської церкви. Їхня діяльність демонструє, що цифровий простір стає не лише місцем комунікації, а й полем етичної співпраці між релігіями, незалежно від офіційної доктрини чи геополітичних інтересів.

Проте, потенціал мирного співіснування релігій у багатополлярному світі не є автоматичним і самоочевидним процесом. Він потребує

системного інституційного підходу, який охоплює реформу освітніх програм, формування культури діалогу на рівні державної політики, активну протидію мові ворожнечі, релігійній дискримінації та радикалізації. Без свідомої політичної волі та міжсекторальної взаємодії міжрелігійне співіснування може залишитися лише декларативним гаслом.

Однією з головних перспектив є розвиток міжрелігійного діалогу як сталої практики не лише на рівні держав, але й у локальних громадах. Усе більше міжнародних організацій, підтримують ініціативи, спрямовані на налагодження діалогу між релігіями задля запобігання конфліктам і поширення культури миру. У цьому контексті особливо актуальним є розвиток освіти у сфері міжрелігійної толерантності, яка може зменшити рівень упереджень, стереотипів і радикалізму серед молодого покоління. Університети, релігійні навчальні заклади й громадські організації можуть відігравати важливу роль у формуванні нової культури взаємоповаги.

ВИСНОВКИ

1. У результаті дослідження встановлено, що релігійний чинник відіграє комплексну та багатовимірну роль у системі міжнародних відносин. Теоретичний аналіз довів, що попри прогнози секуляризаційної теорії, релігія не лише не втратила свого впливу у глобальній політиці, але й зміцнила свої позиції. Теорії десекуляризації, публічної релігії, цивілізаційного конфлікту, «м'якої сили» та інструменталізації релігії демонструють, що релігія сьогодні виконує функції ідентифікації, мобілізації, легітимації політики, формування стратегій та впливу на глобальний порядок денний. Особливу увагу в роботі приділено концепції Самуеля Гантінгтона, яка, попри критику, продовжує впливати на формування міжнародної політики безпеки у XXI столітті.

2. Аналіз історичних прикладів показав, що релігія в усі історичні епохи виступала важливим чинником міждержавної взаємодії. Вона формувала легітимаційні основи влади, слугувала інструментом мобілізації суспільств, виправданням воєн, засобом поширення впливу та культурної експансії. Хрестові походи, халіфат, мандат Неба в Китаї, синтоїстська легітимація японської імператорської влади, місіонерські кампанії в Америці, теократичні та колоніальні проєкти – все це демонструє релігію як постійний супутник геополітичних змін. Важливо, що зміна форм правління, модернізація суспільств та технологічний прогрес не усунули релігійний вплив, а лише змінили його прояви.

3. У роботі було досліджено актуальний стан взаємодії релігії з політичними інститутами на глобальному рівні. На основі аналізу сучасних прикладів встановлено, що релігія залишається впливовим чинником у формуванні політичного курсу багатьох країн. Унікальним прикладом поєднання духовної та політичної влади є Ватикан, який, не маючи військової чи економічної сили, відіграє значну роль у дипломатії,

міжнародних переговорах і гуманітарних ініціативах. Водночас існують держави, такі як Саудівська Аравія, де релігійна система напряму визначає політичний лад, законодавство й суспільні норми, що свідчить про високий ступінь інтеграції релігії в державну політику.

4. Релігійний чинник відіграє роль і в діяльності міжнародних організацій, включаючи ООН, ЄС та Раду Європи. Зокрема, резолюції Генеральної Асамблеї ООН та міжконфесійні діалоги в межах Європейського Союзу демонструють зростаюче визнання релігії як ресурсу миру, міжкультурної співпраці та стабільності. Ці структури заохочують релігійні спільноти до участі у глобальних ініціативах, визнаючи їх потенціал у зміцненні соціальної єдності та запобіганні конфліктам.

5. Приклади зовнішньополітичних стратегій Ізраїлю, Індії, США та України переконливо демонструють, що релігія може виступати як джерело національної ідентичності, «м'якої сили» або навіть засіб геополітичного позиціонування. В Ізраїлі та Індії релігія формує основи ідеології національного державотворення, у США – використовується для морального обґрунтування зовнішньої політики, тоді як в Україні вона стала елементом самовизначення й духовного спротиву російській агресії. Таким чином, сучасна практика міжнародних відносин підтверджує, що релігія є не лише спадком минулого, а й дієвим чинником сучасної дипломатії та глобальної політики.

6. Проведена робота довела, що релігійна ідентичність є одним із найпотужніших мобілізаційних чинників, здатним як об'єднувати, так і розділяти суспільства. У сучасному світі релігійна риторика часто використовується для посилення поляризації, виправдання насильства або делегітимації політичних супротивників. Водночас, у ряді випадків саме релігія слугує інструментом консолідації спільнот перед зовнішніми викликами або у відповідь на внутрішні кризи.

7. Разом із тим, релігія може бути не лише каталізатором конфліктів, а й важливим ресурсом миробудування. Приклади залучення релігійних лідерів до процесів примирення на Балканах, а також у пострадянських державах, зокрема в Україні, свідчать про те, що духовні авторитети можуть виступати посередниками, будівничими довіри та носіями морального капіталу. Такі ініціативи, як міжрелігійний діалог, міжконфесійні форуми, молитви за мир та спільні гуманітарні місії, демонструють конструктивний потенціал релігії в досягненні стійкого миру. Тому у сучасній міжнародній практиці необхідно прагнути до того, щоб релігія перестала бути інструментом маніпуляції і стала джерелом етичного осмислення, солідарності й гуманізму у вирішенні глобальних викликів.

Отже, релігійний чинник в умовах конфлікту може мати як деструктивний, так і конструктивний вплив. Це залежить від контексту, риторики, інтерпретації релігійних норм та позиції духовного керівництва. У сучасній міжнародній практиці необхідно прагнути до того, щоб релігія перестала бути інструментом маніпуляції і стала джерелом етичного осмислення, солідарності й гуманізму у вирішенні глобальних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Протеро С. Вісім релігій, що панують у світі: і чому їхні розбіжності мають значення пер. з англ. І. Панасюк. Львів: Свічадо, 2021. 408 с.
2. Бабинський А. Пітер Бергер: світ є релігійним, і Європа – не виняток. CREDO. 31.03.2017. URL: <https://credo.pro/2017/03/175945> (дата звернення: 04.04.2025)
3. Casanova J. Public Religions in the Modern World. Chicago: University of Chicago Press, 1994. 21 p
4. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій. Київ: Основи, 2001. URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/samuel-gantington-zitknennya-tsivilizatsij/>
5. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. 504 с.
6. Bitter J.-N., Frazer O. The Instrumentalization of Religion in Conflict. Zurich: Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich, 2020. 12 p. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/PP8-5_2020-EN.pdf
7. Thomas J. The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2005. 286 p.
8. Hurd E. S. The Politics of Secularism in International Relations. Princeton: Princeton University Press, 2008. 247 p.
9. Juergensmeyer M. The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State. Berkeley: University of California Press, 1993. URL: https://books.google.com/books/about/The_New_Cold_War.html?id=qBJmeM6DiBAC

10. Петрова Н. Секуляризація і релігія в умовах глобалізації. *Регіональні студії*. 2020. Вип. 18. С. 112–119. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/18/12.pdf>
11. Habermas J. Religion in the Public Sphere. *European Journal of Philosophy*. 2006. Vol. 14, No. 1. P. 1–25. URL: https://holbergprize.org/wp-content/uploads/sites/2/2023/11/Habermas_religion_in_the_public_sphere.pdf
12. *Dictatus Papae*. 1075. Пункт 12. URL: <https://textushistoriae.wikidot.com/wiki%3Atexte-dictatus-papae-mars-1075>
13. Tyerman, C. *God's War: A New History of the Crusades*. Cambridge, MA: Belknap Press, 2006. С. 24.
14. Al-Mawardi. *The Ordinances of Government* / Trans. by Wafaa Wahba. Reading: Garnet Publishing, 1996. С. 3–18
15. Elman B. *A Cultural History of Civil Examinations in Late Imperial China*. Berkeley: University of California Press, 2000. С. 75–120.
16. Hardacre H. *Shinto: A History*. Oxford: Oxford University Press, 2017. С. 350–410.
17. Hyland S. *The Jesuit and the Incas: The Extraordinary Life of Padre Blas Valera, S.J.* Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003. С. 12–15.
18. Carrasco D. *City of Sacrifice: The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization*. Boston: Beacon Press, 1999. С. 44–67.
19. Ganson B. *The Guarani Under Spanish Rule in the Rio de la Plata*. Stanford: Stanford University Press, 2003. С. 88–113.
20. Phelan J. L. *The Millennial Kingdom of the Franciscans in the New World*. Berkeley: University of California Press, 1970. С. 32–55.
21. Sakoku – Japan's isolationist foreign policy. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/sakoku>
22. Taiping Rebellion. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Taiping-Rebellion>

23. Classic American Doctrine // Law & Liberty. URL: <https://lawliberty.org/book-review/classic-american-doctrine/>
24. Ісламська революція в Ірані. URL: <https://www.istpravda.com.ua/videos/2011/02/11/23938/>
25. Байлер Д. У таборах високих технологій. Як живуть меншини у Китаї? Київ: Yakaboo Publishing, 2022
26. Sakamoto K. Visits to Yasukuni Shrine by the Prime Minister and Japan-China Relations. URL: https://www.jiia-jic.jp/en/resourcelibrary/pdf/Sakamoto_Visits_to_Yasukuni_Shrine_by_the_Prime_Minister_and_Japan-China_Relations_What_is_Confusing_the_Debate.pdf
27. Вежновець Т.С. Вплив релігійного фактору на геополітику. *Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених*. Житомир: Житомирська політехніка, 2025. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/02/591.pdf>
28. Holy See Mission. Diplomatic Relations of the Holy See. URL: <https://holyseemission.org/contents/mission/diplomatic-relations-of-the-holy-see.php>
29. Ayoob M., Kosebalaban H. (Eds.). *Religion and Politics in Saudi Arabia: Wahhabism and the State*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2008. 221 p.
30. Human Rights Watch. Saudi Arabia – 2024 Country Chapter. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/saudi-arabia>
31. Arikan G., Ben-Nun Bloom P. Religious Parties Dataset Voting Stats. PMC. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9910473>
32. Pew Research Center. Many countries favor specific religions, officially or unofficially. 2017. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2017/10/03/many-countries-favor-specific-religions-officially-or-unofficially/>

33. Російська православна церква та вплив на Україну BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c75l9y16dl3o>
34. Зміст юридичного факту для звільнення особи за погрозу вчинення терористичного акту. *Academia.edu*. URL: <https://www.academia.edu/29670602/>
35. European Parliament. Article 17 of the Treaty on the Functioning of the EU. URL: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/...>
36. Council of Europe. *Intercultural Cities*. URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities>
37. Сіонізм і його сучасні трактування. Громадське радіо. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/1272098>
38. Why Israel-Palestine conflict persists. *The Guardian*. 09.11.2023. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/09/why-israel-palestine-conflict-history>
39. Israel lobby and Western interests. *Jacobin Magazine*. 05.2024. URL: <https://jacobin.com/2024/05/isreal-lobby-western-strategic-interests>
40. India's Soft Power in the Digital Age. *Diplomatist*. 30.11.2024. URL: <https://diplomatist.com/2024/11/30/...>
41. Khan M. Kashmir Conflict: A Religious and Political Analysis. *SciELO*. URL: <https://www.scielo.org.za/...>
42. USCIRF. Religious Freedom and U.S. Foreign Policy. URL: <https://www.uscirf.gov/resources/religious-freedom-and-us-foreign-policy>
43. Вселенський патріарх підписав Томос для Української православної церкви. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/...>
44. Україна стала символом свободи – Президент України. URL: <https://president.gov.ua/news/...>
45. Шевченко Т. Сутність релігійної ідентичності, її складові і конструювання. *Людина і світ*. 2015. № 74–75. DOI: <https://doi.org/10.32420/2015.74-75.568>

46. Ковтун Н.М. Рудницька О.П. Гуцало Л. В. Теоретико-методологічні засади дослідження релігійних конфліктів. *Матеріали міжнар. наук.–практ. конф.*, м. Житомир URL: <http://eprints.zu.edu.ua/41510/1/1.pdf>
47. Religious Conflicts. RAND Corporation. Conference Proceedings CF211. URL: <https://www.rand.org/>
48. UNDP. Preventing Violent Extremism by Promoting Inclusive Development. 2024. URL: <https://www.undp.org/...>
49. UNODC. Radicalization and Violent Extremism. E4J Teaching Module 2. URL: <https://www.unodc.org/>
50. The Interreligious Council of Bosnia and Herzegovina: Model of Cooperation. *RFP*. URL: <https://www.rfp.org/...>
51. Two Imams and the Fate of Interreligious Council. Sarajevo Times. URL: <https://sarajevotimes.com/>
52. OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina. *Activities Report*. URL: <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/519192>
53. Відзначено перші кроки Блаженнішого митрополита Епіфанія у збереженні духовної спадщини. *patriarchia.org.ua*. URL: <https://patriarchia.org.ua/news/>
54. Карітас України – офіційний сайт. URL: <https://caritas.ua>
55. Заява ВРЦіРО щодо військової агресії Росії проти України. *vrciro.org.ua*. URL: <https://vrciro.org.ua/en/statements/>
56. Офіційний візит делегації православної церкви. *patriarchia.org.ua*. URL: <https://patriarchia.org.ua/news/>
57. Блаженніший Святослав і владики постійного Синоду прибули до Канади. *ugcc.ua*. URL: <https://ugcc.ua/>
58. Parliament of the World's Religions – Our Work. URL: <https://parliamentofreligions.org/our-work/mission/>

59. KAICIID Dialogue Centre – офіційний сайт. URL: <https://www.kaiciid.org>
60. Pew Research Center. Muslim Population by Country. 2011. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2011/01/27/>
61. Pew Research Center. Mapping the Global Muslim Population. 2009. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2009/10/07/>
62. EKD. Християнсько-ісламський діалог у Німеччині. URL: <https://www.ekd.de/christlich-islamischer-dialog-43109.htm>
63. Observatoire de la Laïcité замінено міжвідомчим комітетом. *Le Monde*. 2021. URL: <https://www.lemonde.fr/>
64. Pew Research Center. Religion and Electronic Media. 6 November 2014. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2014/11/06/religion-and-electronic-media/>
65. Pew Research Center. Use of Apps and Websites in Religious Life. 2023. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2014/06/30/063014-nii-topline/2/>

АНОТАЦІЯ

Вежновець Тетяна Сергіївна «Роль релігійного фактору в сучасних міжнародних відносинах» – Рукопис.

Кваліфікаційна робота студентки IV – го курсу денної форми навчання на здобуття освітнього рівня бакалавр спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Державний університет «Житомирська політехніка». Факультет національної безпеки, права та міжнародних відносин, Житомир, 2025.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

У бакалаврській роботі досліджено вплив релігії як політичного та ідентифікаційного чинника на характер, динаміку і механізми міждержавної взаємодії в сучасному світі. Актуальність теми зумовлена зростанням значення релігії у глобальній політиці, особливо в умовах конфліктів, культурного протистояння, посилення релігійного націоналізму та політичного використання духовних цінностей. У роботі висвітлено як історичний досвід взаємодії релігії та міжнародних відносин, так і сучасні форми впливу релігії на зовнішню політику окремих держав і міжнародні організації.

У першому розділі розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження, включаючи аналіз провідних концепцій: секуляризації, десекуляризації, публічної релігії, інструменталізації релігії, м'якої сили, постсекуляризму тощо.

У другому розділі проаналізовано взаємодію релігії з політичними інститутами на глобальному рівні, охарактеризовано приклади релігійного фактору у зовнішній політиці таких країн, як США, Ізраїль, Індія, Саудівська Аравія та Україна, а також вплив міжнародних релігійних організацій на глобальну безпеку.

У третьому розділі досліджено релігійно вмотивовані конфлікти в історичному та сучасному вимірах, а також розглянуто приклади релігії як ресурсу миробудування в міжнародних практиках.

Результати аналізу підтвердили, що релігія виступає не лише культурною складовою, але й інструментом політичної легітимації, дипломатії, конфронтації або миротворчості. Особливу увагу приділено проблематиці міжрелігійного діалогу, релігійної ідентичності у конфліктах, ролі духовних лідерів і релігійних організацій у глобальних ініціативах.

Ключові слова: релігія, міжнародні відносини, м'яка сила, релігійний націоналізм, політична теологія, міжрелігійний діалог, конфлікти, миротворчість.

Vezhnovets Tetiana Serhiivna «The Role of the Religious Factor in Contemporary International Relations» – Manuscript.

Bachelor's qualification paper of a 4th-year full-time student submitted for the degree of Bachelor in the specialty 291 «International Relations, Public Communications and Regional Studies». Zhytomyr Polytechnic State University.

Faculty of National Security, Law and International Relations, Zhytomyr, 2025.

The qualification paper consists of an introduction, three chapters combining seven subsections, conclusions and a list of references.

This bachelor's thesis explores the impact of religion as a political and identity-related factor on the nature, dynamics, and mechanisms of interstate interactions in the modern world. The relevance of the topic stems from the growing significance of religion in global politics, especially amid conflicts, cultural tensions, rising religious nationalism, and the political use of spiritual values. The work presents both a historical overview of the interplay between religion and international relations and an analysis of modern forms of religious

influence on the foreign policy of individual states and international organizations.

The first chapter outlines the theoretical and methodological foundations of the study, including key concepts such as secularization, desecularization, public religion, the instrumentalization of religion, soft power, and postsecularism.

The second chapter analyzes the interaction of religion with political institutions at the global level. It examines the role of religion in the foreign policy of countries such as the United States, Israel, India, Saudi Arabia, and Ukraine, as well as the influence of international religious organizations on global security.

The third chapter focuses on religion-driven conflicts in historical and contemporary dimensions, as well as the use of religion as a resource for peacebuilding in international practices.

The results of the analysis confirm that religion functions not only as a cultural element but also as a tool of political legitimation, diplomacy, confrontation, or peacebuilding. Particular attention is given to the issues of interreligious dialogue, religious identity in conflict, and the role of spiritual leaders and religious institutions in global initiatives.

Keywords: religion, international relations, soft power, religious nationalism, political theology, interreligious dialogue, conflicts, peacebuilding.